

DAĞLIK KARABAĞ ÇATIŞMASININ ÇÖZÜMLENME SÜRECİNDE HAYDAR ALİYEV'İN DİPLOMASİ YÖNTEMİ

HEYDAR ALIYEV'S DIPLOMACY IN RESOLUTION OF NAGORNO-KARABAKH CONFLICT

Havva MEMMEDOVA¹

ÖZET

Azerbaycan, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde Ermenistan'ın toprak iddiaları sonucu ortaya çıkan Dağlık Karabağ sorunu ile karşı karşıya kaldı. Dağlık Karabağ çatışmasının Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ilkesine uygun olarak çözülmesi için uluslararası desteğe ihtiyaç vardı. Heydar Aliyev, Dağlık Karabağ çatışmasının uluslararası toplumun gündemine taşınarak sorunun halledilmesi yolunda aktif bir diplomasi politikası izledi. Uluslararası arenada Ermenilerin izlediği politikanın Azerbaycan toprakları üzerinde egemenlik iddiasının bir yansıması olduğunu ortaya koydu. Ermenilerin Dağlık Karabağ'a yönelik taleplerinin uluslararası ayrılıkçı hareketlerin bir parçası olduğunu ve bu politikanın diğer ülke topraklarında da benzer problemlerin alevlenmesine yol açarak ciddi sonuçlar doğuracağını savundu. Bu çalışmada Heydar Aliyev döneminde Karabağ sorununun çözümüne yönelik oluşturulan politika ve bu çerçevede yürütülen diplomatik çabalar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dağlık Karabağ, Azerbaycan, Ermenistan, Çatışmaların Çözülmesi, Heydar Aliyev

ABSTRACT

In the eve of the dissolution of the Soviet Union, Azerbaijan faced Nagorno-Karabakh conflict as a result of territorial claim of Armenia against Azerbaijan. In the meantime, Azerbaijan was looking for international support for its efforts of conflict resolution within the principle of the inviolability of borders. Aliyev pursued a pro-active foreign policy in order to take the issue to the international agenda. Aliyev argued that Armenian claim on Karabakh was an indication of an idea of territorial expansion. He defended that Armenian policy on Karabakh should be regarded as a part of separatist movements in global scale, and ignoring this problem could ignite similar conflicts elsewhere in the world. The study examines implemented policies and diplomatic efforts for the resolution of Nagorno-Karabakh problem in Aliyev era.

Key Words: Nagorno-Karabakh, Azerbaijan, Armenia, Conflict Resolution, Heydar Aliyev

Giriş

Azerbaycan hem jeopolitik konumu ve hem de sahip olduğu zengin yer altı kaynakları ile günümüzde önemli bir stratejik konum arz etmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile beraber uluslararası sistem yeni bir oluşum sürecine girmiştir. Sovyet sisteminin çöküşünün, sistemin eski unsurları üzerinde de ciddi

¹ Dr., Azerbaycan Parlamentosu Milletvekili. E-posta: havva_memmedova@mail.ru

yanısmaları olmuştur. Eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında uzun süredir üstü örtülü etnik gerilimler patlak vermiş, yaşanan çatışmalar söz konusu ülkeleri derinden etkilemiştir. Nitekim Ermenistan'ın Karabağ'ı işgal süreci ve sonrasında Azerbaycan hem siyasi hem iktisadi yönden içinden çıkılmaz bir hale sürüklenmiştir.²

Güney Kafkasya'da yaşanan çatışmalar içinde en eski ve en çok ilgi çekeni Yukarı Karabağ sorunu olmuştur. Bunun birçok nedenini sıralamak mümkündür. Ancak Azerbaycan ile Ermenistan arasında ciddi bir sorun teşkil eden konu, dinler çatışmasından, Türk-Ermeni savaşına kadar farklı mecralara sokulmak istenmiştir. İşin içine daha sonra petrol, diaspora, bölgesel ve bölge dışı uluslararası aktörler de girince, ilişkiler ve dengeler son derece girift bir hal almıştır.³

Ekim 1987'de başlayan bölgesel bir kriz daha sonra farklı boyutlar kazanmaya başlamıştır. 1 Aralık 1989'da Ermenistan, Yukarı Karabağ'ı kendine bağlama kararını dünyaya ilan etmiştir. Ardından 2 Eylül 1991'de Yukarı Karabağ bağımsızlığını ilan etmiştir. Nihayet Azerbaycan, 27 Kasım 1991'de Karabağ'ın özerklik statüsünü iptal etmiştir. 1992 ve 1993 yılları kanlı bir dönem olmuş, savaş çok şiddetli yaşanmış ve nihayet ateşkes imzalanmıştır. Birleşmiş Milletler (BM)'de ele alınan konuyla ilgili Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu oluşturulmuş, böylece taraflar arasında görüşmelerin sürdürülmesi sağlanarak bir barış anlaşmasına ulaşmak hedeflenmiştir.⁴

Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası karşılaştığı en büyük problem, Dağlık Karabağ'ın ve Azerbaycan topraklarının bir kısmının Ermenistan tarafından işgal edilmesidir. Yeni kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti, henüz ulusal ve uluslararası alanda kurumsallaşmasını tamamlayamadan işgal problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle meselenin çözümünde çok ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Problemi halletmeye çalışan uluslararası teşkilatlardan biri olan AGİT'in 1992'de Helsinki'de yapılan birinci zirve toplantısında Azerbaycan'ı temsil eden heyet, bu meselenin gündeme alınmasına dahi muvaffak olamamıştır.⁵

² Rahman Seferov & Adalet İbadov, "Ermenistan'ın Karabağ'ı İşgal Süreci ve Sonrasında Azerbaycan'da Yaşanan Zorunlu Göçler ve Sorunları", *Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Dergisi*, Sayı: 18, 2007, s. 170.

³ Ali Faik Demir, "Çatışma Bölgesi Olarak Kafkasya: En Önemli Çatışma Noktaları ve Çözüm Önerileri", *Kafkasyada Beklentiler ve Olanaklar Çalıştayı*, 9 Temmuz 2007, Konrad Adenauer Vakfı - Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, (<http://www.konrad.org.tr/Kafkasya%20tr/03Demir.pdf>).

⁴ Erjan Kurbanov, "Azerbaycan'ın Güvenlik Kaygıları: Dağlık Karabağ Üzerinde Ermenistan'la Çatışma ve Diğer Ülke İçi Anlaşmazlıklar", *Avrasya Etütleri*, Cilt: 3, Sayı: 4, Kış 1996/97, s. 19; Rahman Seferov & Adalet İbadov, "Ermenistan'ın Karabağ'ı İşgal Süreci ve Sonrasında Azerbaycan'da Yaşanan Zorunlu Göçler ve Sorunları", s.167; Aras Aslanlı, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu," *Avrasya Dosyası (Azerbaycan Özel)*, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 393; Dursun Yıldırım & Cihat Özönder, "Karabağ Dosyası", (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1991), s. 77.

⁵ Ali Hasanov, *Azerbaycan'ın ABD ve Avrupa Devletleri ile Münasebetleri (1991-1995)*, (Baki: Elm, 2000), s. 246; Ali Hasanov, "Azerbaycan Beynelxalq Münasibetler Sisteminde", *Journal of Qafqaz University*, Sayı: 11, 2001, s. 54.

1998 yılı Şubat ayında patlak veren Yukarı Karabağ krizi, 1991'de bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin en önemli sorunudur.⁶ Savaş alanlarında Rus ve Ermeni birlikleri önünde ciddi bir yenilgi alan Azerbaycan, sorunu uluslararası arenada çözme politikası izlemiştir. 1993 yılının sonundan beri, Azerbaycan'ın Yukarı Karabağ bölgesi dışında yedi ili daha Ermeni işgali altındadır. Bu Azerbaycan topraklarının yaklaşık beşte biri anlamına gelmektedir. Azerbaycan nüfusunun yaklaşık sekizde biri mülteci olarak yaşamaktadır.⁷

Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununda siyasî küreselleşme sürecini olumsuz yönde yaşamaktadır. Bu faktör, daha önce Sovyetler Birliği'ne dahil olurken aslında küreselleşmenin bir çok unsurunu sosyalizm bazında yaşayarak olumsuz bir tecrübe edinmiş Azerbaycan'ı belli tereddütlere sevk etmektedir. Yakın geçmişinde belli bir etnik grubun, dilin, kültürün üstünlüğü sürecinde yaşamış, soyut evrenselliği ulusal değerlere tercih etmeye zorlanmış milletlerin sorgulama hakkının daha çok olması gerekmektedir. Zira dünya devletleri, uluslararası hukuk prensibine dayanarak bu problemi çözmeye çalışsa da, Dağlık Karabağ sorunu Azerbaycan'ın "ulusal trajedisi" olarak kalmaya devam etmektedir. Bu problemin çözülmemesi ise aslında uluslararası topluluğun Karabağ sorunuyla yeterince ilgilenmediği izlenimini uyandırmaktadır.

Uluslararası koşulların son derece olumsuz olduğu bir konjonktürde Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev, iç ve dış sorunlar yaşayan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ve egemenliğini korumayı başarmıştır.⁸ Bağımsızlıkla birlikte özellikle Ermenistan'la olan Dağlık Karabağ sorunu çerçevesinde uluslararası alanda güçlü aktörlerin desteğini alabilmek Azerbaycan açısından çok önemli bir hedef haline gelmiştir. Bu açıdan ülkenin istikrarının sağlanması, ekonomisinin gelişmesi, toprak bütünlüğünün temini için devlet yönetiminin izlediği dış politika planlı şekilde değerlendirilerek belirli hedefler doğrultusunda gerçekleştirilmeliydi. Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle Azerbaycan dış politikasında hedefe yönelik dengeli bir siyaset izlenmeye başlandı. Yapılan seçimler sonucu 1993 yılında otuz yıldan fazla devlet yönetimi tecrübesine sahip olan Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte Azerbaycan yönetiminde önemli değişiklikler olmuştur.⁹

Bağımsızlık sonrası dönemde, Azerbaycan Hükümeti'nin üzerindeki en büyük sorumluluklardan biri de Karabağ sorununun çözüme kavuşturulmasıydı. Bunun için diplomasinin karşısında duran ilk vazife, uluslararası sistemin desteğini

⁶ Eyüp Zengin, "Azerbaycan-Ermenistan Çatışmasının İhmal Edilen Boyutu: Kaçgın ve Mecburi Köçkünler ve Yaşam Koşulları", *KÖK Araştırmalar*, Cilt: 2, Sayı: 2, Güz 2001, s. 189-198.

⁷ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Okan Yeşilot, "Karabağ Savaşının Sessiz ve Mağdur Tanıkları", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 15, 2006, s. 85-92; Eyüp Zengin & Cemal Öztaş, "Göç ve Azerbaycan", *Uluslararası Göç Sempozyumu*, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul, 13-16 Aralık 2005, s. 68-70; Eyüp Zengin & Ali Askerov, "Yukarı Karabağ Sorununda Yeni Aşama: Paris Görüşmesi ve Sorunun Kaynağının Genel Bir Değerlendirmesi", *Azerbaycan Tahsil Nazırlığı, Ali Diplomatya Kolleci, "XX. Asrın ve II. Minilliyin Tarihi Mevzusunda İlmî-Praktiki Konferans"*, Bakü, 28 Nisan 2001, s. 70-77.

⁸ Selahettin Dikmen, "Milletlerarası Platformda Azerbaycan Heqiqetleri ve Heydar Aliyev'in Siyasetdeki Liderliyi", *Journal of Qafqaz University*, Sayı: 22, 2008, s. 54.

⁹ Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2007, s. 2.

kazanmak olmuştur. Hükümet, Azerbaycan'ın siyaseten tanınması, dünyanın gelişmiş ülkeleri ile ekonomi ve kültür alanlarında işbirliğine gidilmesi ve aynı zamanda Dağlık Karabağ sorununa uluslararası camianın dikkatinin çekilmesi için kararlı bir politika izlemeye başladı. Ülkenin petrol ve diğer doğal kaynaklarının bir vasıta olarak kullanılması suretiyle büyük devletlerin, uluslararası teşkilatların ve çokuluslu şirketlerin ilgisini Karabağ sorununa çekmek ve çözüme ulaşmak için Ermenistan'a baskı yapmaları için planlı şekilde faaliyete geçildi. Bu sorunun sadece insan haklarının çiğnenmesi ve toprak bütünlüğünün ihlal edilmesi anlamını taşımadığını, devletin bağımsızlığı yolunda bir engele dönüştüğünü dünya kamuoyuna duyurmak önemliydi. Fakat bütün bunların 1991-1993 yıllarının kaotik ortamında dikkate alınmadığı bilinmektedir.¹⁰

Azerbaycan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesinin ardından serbest piyasa ekonomisine geçiş kararı aldı. Fakat bir yandan Karabağ Savaşı, öte yandan ağır ekonomik, sosyal ve siyasi istikrarsızlık ülkeyi bir kaos ortamına sürükledi.¹¹ 1993 yılında Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanlığına gelmesiyle birlikte sorunların üstesinden gelebilecek güçlü bir iktidar kurması ve demokratik cumhuriyet yolunda devam edileceği konusunda güvence vermesi ile zihinlerdeki karmaşıklık belli ölçüde giderilmiş oldu ve aynı zamanda ekonomi gelişmeye başladı.¹²

Bugün bağımsızlığın 18 yılını geride bırakan ve 21. yüzyılda daha bir özgüvenle adım atan Azerbaycan mevcuttur. Ülke 25 Ocak 2001'de Avrupa Konseyi'ne üye olarak kabul edilmiş, ulusal petrol stratejisi oluşturulmuş, birçok gelişmiş ülkeyle petrol endüstrisinde işbirliği antlaşmasına varılmış ve bu kapsamda "Asrın Antlaşması" imzalanmıştır. Geniş TRACECA programı çerçevesinde tarihi "İpek Yolu"nun yeniden canlandırılması ve Azerbaycan'ın bu süreçte aktif yer alması sayesinde diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkiler giderek genişlemektedir. Bahsedilen gelişmeler sonucu ülke ekonomisinde 1989 yılında başlayan ve sonraki dönemde daha da derinleşen gerilemenin önüne geçilmiş, ekonomik kriz yerini büyüme ve canlanmaya bırakmıştır. 1996 yılından itibaren ülke kriz ve gerilemenin kısılcısından kurtularak ekonomik büyüme aşamasına adım atmıştır. Son yıllarda Azerbaycan'da ekonomik krizin önlenmesi ve enflasyonun düşürülmesine yönelik başarılı politikalar büyümenin hızlanmasına ve nitelik olarak yeni boyut kazanmasına vesile olmuştur. Özellikle 1995-2003 döneminde gerçekleştirilen reformlar ülke ekonomisinin yapısının yeni şartlara göre değiştirilmesini amaçlamış, büyüme ve kalkınma sürecine büyük ivme kazandırmış, halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesine katkıda bulunmuştur.¹³

İç siyasette ekonomik ve demokratik gelişmeler sağlayan Haydar Aliyev iktidarının dış siyasette de çok kutuplu ortamda denge kurma girişiminde başarılı

¹⁰ A.g.e., s. 28.

¹¹ 1991-1993 arası döneme ilişkin ayrıntılı bir analiz için bkz., Ömer Faruk Ünal "Azerbaycan 1988-1995: Sancı, Kargaşa ve İktidar", *Journal of Qafqaz University*, Sayı: 8, 2000, s. 9-26.

¹² Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", s. 28.

¹³ Reşad Muradov, "Azerbaycan'ın Ekonomik Yapısı, Potansiyeli ve Yatırım İmkanları", *Türk Cumhuriyetlerinde Yatırım İmkanları Sempozyumu*, (İstanbul: TASAM Yayınları, 2004), s. 22; Mehmet Dikkaya & Adem Çaylak, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü: Fırsatlar ve Sorunlar", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, s. 144.

olduğu ve küresel aktörlerin ve uluslar arası kuruluşların dikkatini ülkeye yönelterek, uluslararası hukuk normlarına uygun şekilde faydalı işbirliğine gidilmesine zemin yaratan bir politika izlediği söylenebilir. Azerbaycan 1991'de bağımsızlığın elde edilmesinin ardından iç ve dış politikada birçok sorunla karşılaşmıştır. Başta Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere, Rusya ve İran gibi bölgesel güçlere karşı bağımsızlığını korumada, demokrasi ve piyasa ekonomisine geçiş sürecinde gerekli reformların uygulanmasında ve son olarak Batı ülkeleri ile yakın ilişkiler kurma yolunda sıkıntı çeken Azerbaycan, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için çözüm arayışı içerisine girmiştir. Bu dönemde Haydar Aliyev Azerbaycan'da yönetime geldiğinde ülke çok kritik bir tarihi süreç yaşıyordu.¹⁴

1. Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikasının Genel Özellikleri

Cumhurbaşkanlığına gelmesinin ardından bölgede aktif dış siyaset yürütmeye başlayan Haydar Aliyev, Rusya ile Batı arasında denge siyaseti güderek daha verimli iç ve dış politika yürütülmesi açısından bölgede istikrarın korunmasını sağlamıştır. Böylece devletin elinde en büyük ve tek koz olan Azerbaycan doğal kaynaklarının ülke çıkarları doğrultusunda kullanılması için fırsat elde edilmiştir. Nitekim Azerbaycan çok geçmeden dünyanın önde gelen çokuluslu şirketleri ile imzalanan "Asrın Antlaşması"yla Hazar enerji kaynaklarını tüm dünyaya tanıtarak ve daha da önemlisi kendisinin gerçekten bağımsız bir devlet olduğunu ve doğal kaynaklarını istediği doğrultuda kullanabileceğini göstererek, Batı devletlerinin ilgisini kendine çekmeyi başarmıştır. Bağımsızlık sonrası ilk dönemin dış politikasında temel hedefler, bağımsızlığın pekiştirilmesi, toprak bütünlüğü ve güvenliğinin sağlanması olmuştur. Bu doğrultuda, Rus ordusunun Azerbaycan'dan çıkarılması, Karabağ sorununun Rusya'nın tekelinde olmaması, BDT üyeliği sorunu ve Azerbaycan petrolünün işletilmesi sorunu öncelikli olarak ele alınmıştır. Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali sorununun çözüme kavuşturulmasında Rusya'nın belirleyici rolünün bertaraf edilmesi için yapılan girişimler arzulanan düzeyde olmasa bile, bazı sonuçlar vermiştir. Dönemin Azerbaycan yönetimi, Rus Ordusunu bağımsızlığın pekiştirilmesine tehdit olarak gördüğü için kısa sürede ülkeden çıkarmış, BDT'ye üye olmama konusundaki direncini sürdürmüştür. Fakat ülke topraklarından çıkarılan Rus Ordusu Ermeni birliklerinin işgali altında olan bölgeye yerleşerek Azerbaycan'a karşı savaşta Ermenilere büyük destek vermiştir.¹⁵

Haydar Aliyev 1991-93 yıllarında Nahçıvan Muhtar Cumhuriyeti Meclis Başkanı iken dönemin Azerbaycan yöneticilerine, Ermenilerin uluslararası toplumda Azerbaycan'a karşı yürüttükleri propaganda ve enformasyon savaşının tehlikeleri konusunda sık sık uyarılarda bulunarak, bunun meydana getirebileceği olumsuz neticeleri önceden bildirmiştir. Ermeni propagandasına karşı vaktinde

¹⁴ Erel Tellal, "Güney Kafkasya Devletlerinin Dış Politikaları", *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 225, Kasım-Aralık 2000, s. 89.

¹⁵ Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", s. 121; Rahman Seferov & Adalet İbadov, "Ermenistan'ın Karabağ'ı İşgal Süreci ve Sonrasında Azerbaycan'da Yaşanan Zorunlu Göçler ve Sorunları", s. 169.

gerekli tedbirlerin alınmaması, Azerbaycan aleyhinde ağır neticelerin meydana gelmesine sebep olmuştur.

Dünyanın birçok yerinde komşu ülkelerin toprak talepleri vardır. Ancak, Dağlık Karabağ sorununu diğerlerinden ayıran özellik, onun belli siyasi kampanyaların yarattığı suni bir problem olmasıdır. Bu problemin derinleşmesi, Ermenistan ve başka ülkelerde faaliyet gösteren teşkilatların yanı sıra, Azerbaycan'ın istikrarını bozmak isteyen bir kısım büyük devletlerin izledikleri politikanın bir sonucudur.

Bölgenin stratejik konumunun ve bölgede söz sahibi olmak isteyen devletlerin aktif rol oynamalarının bu sorunun ortaya çıkmasında ciddi tesirleri olmuştur. Politik manevralardan ustalıkla istifade eden Ermenistan ve Ermenistan yanlıları, bölgede meydana gelen olayları uluslararası topluma çeşitli adlar altında, gerçeklerden uzak bir şekilde takdim etmişlerdir. Ermeniler, Güney Kafkasya'da oldukça karmaşık olan siyasi durumu, bölgedeki etnik münakaşalar zemininde meydana gelen olaylarla aynileştirmeye çalışarak dünya kamuoyunun bilgi ve düşüncesini olayların asıl mahiyetinden uzaklaştırmışlardır. Bu durumda Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasının, ülkenin toprak bütünlüğü ilkesine uygun olarak çözülmesine yardımcı olacak uluslararası desteğin temin edilmesi zarureti ortaya çıkmıştır.

Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ çatışması, Azerbaycan'ın bağımsızlığına alternatif olarak, ülkeyi etki alanı içinde tutmak isteyen devletlerin yarattığı bir problemdir. Haydar Aliyev bu görüş temelinde Ermenistan tecavüzünün önlenmesi, ülkenin ihlal edilen toprak bütünlüğünün yeniden tesis edilmesi ve işgalin sona erdirilmesi için takip edeceği siyasi çizgiyi belirlemiştir. Bu politika çerçevesinde, Azerbaycan hükümeti bu dönemde bütün gücünü öncelikle, yeni kurulan Azerbaycan devletinin dünyada tanınmasına, uluslararası toplumda nüfuzunun artırılmasına, sosyal, siyasi, iktisadi, kültürel ve diğer bütün sahalarında dünya birliğine entegre olmasına yöneltmiştir.

Dağlık Karabağ sorununun halledilmesi ile ilgili olarak uluslararası kamuoyunun desteğinin kazanılması, bağımsız yeni bir devletin kuruluş aşamasında Azerbaycan diplomasisinin çözmesi gereken en önemli sorunlardan birisi olmuştur. Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasının çözümlenmesi süreci göstermiştir ki, bu sorunun çözümü, uluslararası kamuoyunu dikkate alarak, etkili uluslararası teşkilatların ve devletlerin desteğini elde ederek, ısrarlı, yoğun ve ayrıntılı planlanmış diplomatik çalışmalar yapmakla mümkündür.¹⁶

Bu sorunun çözülmesi için Haydar Aliyev'in tespit ettiği ve ısrarla yürüttüğü diplomatik yöntem, Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasının bir dünya sorunu seviyesine çıkarılması olmuştur. Bunun için özel bir program hazırlayarak, gerekli siyasi ve diplomatik çalışmaları gerçekleştirmek amacıyla kesintisiz olarak çabaların sürdürülmesi yönünde hareket edilmiştir.

¹⁶ Ali Hasanov, "Haydar Aliyev ve Azerbaycan'ın Harici Siyaset Faaliyetinin Formalaşması", *Dirçeliş XXI* esr, Sayı: 63, 2003, s. 52.

Bu yöntem ile;

1. Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasında Ermenistan tarafını tutan ülkelerin tarafsızlaştırılması;
2. Tarafsız devletlerin ise Azerbaycan'ı desteklemeleri doğrultusunda çalışılması;
3. Azerbaycan'ın Karabağ'daki tezlerine yakınlık duyan devletlerin ve uluslararası kuruluşların Azerbaycan ile daha sıkı ilişki kurmaya yöneltilmesi;
4. Azerbaycan dostu ülkelerin Ermenistan'a baskı uygulaması için çok yönlü diplomatik ve siyasi çalışmalar yapmalarını sağlamak amaçlanmıştır.

Haydar Aliyev'in izlediği diplomatik yöntem, Dağlık Karabağ probleminin tarihini, mahiyetini ve köklerini bütün yönleri ile açıklamaya, Azerbaycan'ın haklılığını bütün dünyaya duyurmaya hizmet etmiş ve bu konudaki mevcut bilgi boşluğunu doldurmuştur. Bu problemin sadece milli zemin esasında oluşan etnik bir çatışma veya insan haklarının ihlali ile meydana çıkan bir iç savaş değil, Azerbaycan'ın bağımsızlığına karşı yapay olarak oluşturulmuş bir engel ve Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı toprak iddiasının sonucu olduğu açıklanmıştır. Bununla birlikte Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermeni ayrılıkçı hareketinin, Azerbaycan devletinin bölgedeki yasal konumunu tanımamakla, uluslararası ayrılıkçı hareketleri tetikleyen ve diğer devletlerin de topraklarında benzer problemlerin alevlenmesine sebep olacak tehlikeli bir hareket olduğuna dikkat çekmiş olmaktadır. Bu konuda yapılması gerekli olan çalışmaların hayata geçirilmesi için Azerbaycan'ın Avrupa ve ABD'ye yaklaşmasının ve sıkı bağlar kurmasının engellenerek, önceki gibi bölge devletlerinin tesir ve nüfuz dairesine girmesini temin etmek amacıyla özel amaçla ortaya atılmış bir sorun olduğunu açıklamıştır.

Haydar Aliyev, kendisinden önceki yönetimlerin yürüttüğü dış politikanın sonuçlarını, bölgedeki dengeleri gözetererek, kendi yönetim anlayışının ve daha önceden sahip olduğu ilişkilerin etkisiyle özgün bir dış politika izlemiştir. İlk başta, Rusya'nın tepkisini azaltmak için bu ülkeye yakınlaşma politika izlemiş, ama daha sonra beklentileri yerine gelmediği için, giderek daha dengeli bir dış politikaya dönmüştür.¹⁷

1991-1993 yıllarında hükümetin dış politikadaki başarısızlığından faydalanan güçlü Ermeni lobisi Azerbaycan'ı uluslararası alanda insan haklarını ihlal eden, uluslararası kuruluşları hiçe sayan, bölgedeki komşu devletleri tehdit eden, bir devlet olarak tanıtmaya çalışmaktaydı. Bu sebeple, 1993 yılından itibaren Haydar Aliyev hükümeti dış politikada öncelikli olarak Azerbaycan'ın görüşlerinin dünya kamuoyunda tanınması yönünde faaliyette bulunmuştur. Dış politikada, karşılıklı işbirliğine ve ekonomik çıkarlara dayalı ilişkiler geliştirilmeye başlandı ve zaman içerisinde uluslararası alanda Azerbaycan Cumhuriyeti'ne karşı oluşmuş yanlış algılamaları ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atıldı.¹⁸

¹⁷ Samir Guliyev, *Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan ABD İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004, s. 5-8.

¹⁸ Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", s. 125.

Haydar Aliyev'in dış politikada ilgili devletlerle karşılıklı ekonomik çıkara dayalı bir siyaset izlediği ve aynı zamanda dönemi boyunca Batıyla Rusya arasında bir denge oluşturmaya çalıştığı dikkat çekmektedir. İç siyasette ekonomi ve istikrar alanında gelişmeler kaydeden Haydar Aliyev iktidarının, dış siyasette de çok kutuplu ortamda denge kurma girişiminde başarılı olduğu ve küresel güçlerin ve uluslar arası kuruluşların dikkatini ülkeye yönelterek, uluslararası hukuk normları temelinde işbirliğine gidilmesine zemin yaratan bir politika izlediği söylenebilir. Haydar Aliyev'in iktidarda olduğu 1993-2003 yıllarında Azerbaycan dış politikası kurumsallaşmış, belirli çerçevede de olsa dengeye oturmuştur. Azerbaycan, yüzünü Batı'ya çevirmiş, ama komşularıyla ilişkilerini de sorunsuz biçimde yürütmeye çalışmıştır. Gelecekte, Azerbaycan'da hangi yönetim olursa olsun, bu ana çerçevenin büyük ölçüde korunacağı öngörülmektedir.

2. Karabağ Sorununda Çözüm Arayışları

4-5 Mayıs 1994'de Rusya'nın arabuluculuğu ile Bişkek'te biraraya gelen Azerbaycan ve Ermenistan Parlamento Başkanları ve Dağlık Karabağ'daki Ermeni ve Azerbaycan Türkü toplumlarının temsilcileri tarafından Bişkek Ateşkes Protokolü imzalanmış ve 12 Mayıs'ta ateşkes yürürlüğe girmiştir. Amaç ilk önce savaşın durdurulması, ardından sorunun barışçıl yollarla çözülmesi olmuştur. Bu antlaşmanın diğer ateşkes antlaşmalarından farkı her hangi bir yabancı askeri gücün savaş bölgesinde yerleştirilmediği halde gerçekleşmesidir.¹⁹

Ancak sorunun bugüne kadar çözülmemesi, doğal olarak akla şu soruyu getirmektedir: "Dağlık Karabağ sorunu çözümlenemiyor mu, yoksa çözümlenmesi istenmiyor mu?" Bu sorulardan yola çıkarak, 1987 sonu 1988'lerin başından itibaren Dağlık Karabağ sorununun çözümlenmesi için ortaya atılan adımların ve bugüne kadar niçin çözümlenemediğinin sebeplerinin üzerinde durulması gerekir. Bu yüzden iki önemli faktöre değinmek gerekmektedir. İlk olarak, Rusya bu sorunun çözümünde her zaman kilit devlet konumunda olmuştur. İkincisi ise, dünyadaki büyük devletlerin bu sorunun ortaya çıktığı ilk günden itibaren Ermenistan'ın yaptıklarına göz yumması, sorunun bölgesel bir savaşa dönüşmesine yol açmıştır.²⁰

Genel olarak sorunun çözümündeki girişimleri üç aşamada ele almak mümkündür:

1. Üçüncü veya dördüncü devletlerin arabuluculuğuyla (1991-1993) ;
2. Uluslararası örgütler arabuluculuğuyla (1993-1997);
3. Minsk Grubundaki eş başkanların ortak ve/veya ferdi girişimleri aracılığıyla.²¹

¹⁹ A.g.e., s. 127.

²⁰ Rahman Seferov & Adalet İbadov, "Ermenistan'ın Karabağ'ı İşgal Süreci ve Sonrasında Azerbaycan'da Yaşanan Zorunlu Göçler ve Sorunları", s. 169.

²¹ Ali Hasanov, "Haydar Aliyev ve Azerbaycan'ın Harici Siyaset Faaliyetinin Formalaşması", s. 52.

Azerbaycan dış politikasında en önemli sorun topraklarının bir kısmının Ermenistan tarafından işgal altında tutulmasıdır. Haydar Aliyev döneminde bu sorunun çözümüne ilişkin atılan adımlar kesin bir sonuca varmasa da, bazı dönemlerde çözüme çok yaklaşmıştır. Ermenistan lideri Levon Ter Petrosyan'ın 1997'de zorla istifa ettirilerek Robert Koçaryan'ın iktidara gelmesi sonucunda Karabağ sorununun barışçıl yolla çözümü bir çıkmaza girmiştir. Fakat Haydar Aliyev'in Karabağ politikasında da her hangi bir taviz vermeden Ermenistan'ın işgalci bir devlet olarak tanınması yolunda başarılı bir siyaset yürüttüğü söylenebilir.²² Bu noktada, Aliyev döneminde sorunun çözümüne yönelik uluslar arası kuruluşlar nezdinde yapılan çalışmalara değinmekte fayda vardır.

3. Uluslararası Kuruluşlar

Haydar Aliyev iktidarı döneminde Azerbaycan dünyanın birçok ülkesi ile ikili ilişkiler kurmuş, Avrupa Konseyi'ne üye olmuş, diğer çok sayıda uluslararası kuruluş ile irtibata geçmiştir. 11 Eylül 2001'den sonra uluslararası konjonktürün değişmesi ülkelerin dış politikalarını yeniden düzenlemeyi gerekli kılmıştır.²³

Kafkasya bölgesinde yer alan Azerbaycan'ın en önemli özelliği tarihi geçit ve ticaret yolları üzerinde yer almasıdır. 1991 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, serbest piyasa ekonomisini iktisadi kalkınma için model olarak seçmiş, dünya sistemi ile entegre olabilmek amacıyla bir çok uluslararası kuruluşu üye olmuş²⁴, entegrasyon sürecini tamamlayabilmek ve hemen hemen bütün sektörlerde yeniden yapılanmayı sağlayabilmek amacıyla da reformlar yapmıştır.

3.1. Birleşmiş Milletler

BM Teşkilatı, Ermenistan tarafından işgal edilmiş Dağlık Karabağ topraklarının boşaltılmasına ilişkin 30 Nisan 1993 tarihinde 822 nolu, 29 Haziran 1993 tarihinde 853 nolu, 14 Ekim 1993 tarihinde 874 nolu ve 12 Kasım 1993 tarihinde 884 nolu olmak üzere dört karar kabul etmiş bulunmaktadır.²⁵

²² Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", s. 32-33.

²³ Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", s. 124-125.

²⁴ Azerbaycan'ın üye olduğu Uluslararası Teşkilatlar: Birleşmiş Milletler (BM), Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO), Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı (UNIDO), Avrupa Konseyi (AK), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AÇİT), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), Avrupa İskan ve Kalkınma Bankası (EBRD), Uluslararası Sivil Havacılık Teşkilatı (ICAO), Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO), Dünya Meteoroloji Teşkilatı (WMO), Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU), Uluslararası Kalkınma Ajansı (IDA), Uluslararası Posta Birliği (UPU), Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO), Dünya Telif Hakları Teşkilatı (WIPO), Avrupa Ekonomik Komisyonu (AEK), Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK), NATO-Bağış İçin Ortaklık (BiO), İslam Konferansı Teşkilatı (İKT), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), Uluslararası Denizcilik Teşkilatı (IMO). DPT, "Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri", *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000, s. 15.

²⁵ İrfan Ülkü, *Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2000), s. 45; Mehmet Ali Babaşlı, "Küreselleşme Süreci ve Azerbaycan", *Journal of Qafqaz University*, Sayı: 18, 2006, (<http://www.qafqaz.edu.az/journal/20061802.%20Kuresellesme.pdf>).

BM Güvenlik Konseyi'nin, Azerbaycan topraklarının işgali gerçeğine kayıtsız kalmaması Haydar Aliyev tarafından 22 Ekim 1995 tarihinde Birleşmiş Milletlerin kuruluşunun 50. yılı nedeniyle gerçekleştirilen 36. toplantısında yaptığı açılış konuşmasında, sert bir şekilde ifade edilmiştir. Bu konuşmadan sonra dönemin BM Genel Sekreteri Butros Gali, Dağlık Karabağ konusunu yıllık değerlendirme planına almıştır. Bu değerlendirmede tecavüz gerçeği kabul edilmiş ve kınanmış ve çatışmanın derhal barış yoluyla çözülmesi bildirilmiştir.

1999 yılı Aralık ayında BM'de Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün bir daha onaylanması ve 2000 yılında Washington'un Ermenistan'a ayırdığı karşılıksız yardımı azaltması, Dağlık Karabağ'a verdiği mali yardımı ise tamamen durdurması, bu anlaşmazlığın düzenlenmesi hususunda Batı'nın konumu ve düşüncesinin tedricen değiştiğini ve Azerbaycan'a desteğin arttığını göstermiştir. Bölgede hayata geçirilen küresel ekonomik projelerde Azerbaycan'ın öncü rol oynaması, zamanla demokratik değerlerin yerleştiğinin gözlenmesi, Azerbaycan'ın iktisadi gücünün ve siyasi nüfuzunun artması, Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasının barış yoluyla çözülmesinde temel taleplerinin kabul edilmesine uygun ortamı hazırlamaktadır.²⁶

3.2. NATO

1997 yılından sonra da Azerbaycan Cumhuriyeti, çatışmanın barış yoluyla düzenlenmesi istikametindeki faaliyetlerini devam ettirmiştir. 1997 başlarında NATO genel sekreterinin Baku'ye yapmış olduğu resmi ziyaret ile NATO-Azerbaycan ilişkileri kurulmuştur. 1998 yılında AGİT'in Minsk grubunun, çatışmanın düzenlenmesinde "Genel Devlet" ilkesine dayanan yeni planına Azerbaycan'ın itirazı ve Haydar Aliyev'in ortaya koyduğu adım adım çözüm prensibini kabul ederek bu şekilde görüşmeleri devam ettirmeye hazır olduğunu bildirmesi başarılı adımlar olmuştur.

3.3. Avrupa Güvenlik Ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

Azerbaycan Cumhuriyeti 30 Ocak 1992 tarihinden bu yana AGİT (1 Ocak 1995 tarihine kadar Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı-AGİK olarak adlandırılmıştır) üyesidir. AGİT, Azerbaycan'ın üye olduğu ilk Avrupa örgütüdür. Azerbaycan'ın AGİT'e üye olmasının ardından Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ ihtilafının çözümü konusunun bu uluslararası örgütün gündemine taşınması büyük bir önem arz etmiştir. 27-28 Şubat 1992 tarihlerinde AGİK Üst Düzey Memurlar Komitesi'nin toplantısında ilk defa bu sorunla ilgili görüşmeler yapılmıştır. Burada kabul edilen ve Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan Cumhuriyeti'ne bağlı olduğunu onaylayan belgede sınırların değiştirilmemesi koşuluyla sorunun barışçıl yoldan çözümüne yönelik çağrı yer almıştır. 24 Mart 1992'de AGİK Dışişleri Bakanları Konseyi'nin ilk olağanüstü görüşmesinde Dağlık Karabağ'daki durum ele alınmıştır. Görüşmelerde Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ

²⁶ Vaqif Abdullayev, "Azerbaycan Yeni Diplomatya Mekanında," Baki, 2000, s. 46.

sorununun barış yoluyla çözümüne ilişkin Minsk Konferansı toplantısının yapılması ile ilgili karar kabul edilmiştir.²⁷

Azerbaycan yönetimi 1992 yılından bu yana AGİT Zirvelerine katılmaktadır. İlk defa 8-10 Temmuz 1992 tarihleri arasında Helsinki'de yapılan AGİK Zirvesine katılan ülke heyeti toplantının belgelerini imzalamıştır. 5-6 Aralık 1994 tarihlerinde Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de AGİK'in yeni bir zirve toplantısı düzenlendi. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev AGİK toplantısına ilk kez katıldı. Toplantıya katılan devletler AGİK'in 1 Ocak 1995 tarihinden itibaren yeni Avrupa'nın uygar ortak yaşam kurallarını tespit eden, barışın, demokrasinin ve insan haklarının korunmasını sağlayan, üye ülkelerin güvenliğini ve karşılıklı yarara dayalı işbirliği ilkelerini gerçekleştiren, kendi yönetim mekanizmaları olan ve Avrupa genelini kapsayan örgüte - Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na dönüşmesine karar verdiler.²⁸

Haydar Aliyev, 1993 yılının ikinci yarısından itibaren takip edilen, detaylandırılmış bir politikanın takibi sonucu Azerbaycan'ın bağımsızlık ve güvenlik sorunlarını uluslararası kuruluşlar vasıtası ile Avrupa düzeyine çıkardı. Bu kurumların bölgede barışın yerleşmesine ilişkin çabalarını hızlandırmıştır. Haydar Aliyev, Dağlık Karabağ çatışmasının çözülmesi konusunda dikkat ve ilgisini özellikle uluslararası ve bölgesel kuruluşların çalışmalarına vermiştir. Böylece konu ile ilgili Azerbaycan'ın yaklaşımının dünya kamuoyuna tanıtılması ve Ermenistan'ın müteceviz olarak tanınmasına, Azerbaycan'ı destekleyen ülkelerin sayısının artmasına ve kuruluşların toplantılarında sorunun çözüm yollarına dair kararlar alınmasına nail olmuştur.

Haydar Aliyev, Ekim 1996'da Minsk Konferansı eş başkanları Valentin Lozinski ve Hayke Talvitiye başta olarak AGİT'in temsilci heyetini kabul ederken, Minsk grubunun faaliyetini genel olarak olumlu değerlendirdiğini söylemiştir. Üye devletlere, Minsk Konferansı'na ve devlet başkanlarına hitap ederek, onları çözüme için ek önlemler almaya davet etmiştir. Haydar Aliyev; ne mevcut duruma, ne de savaşa razı olmadıklarını, ateşkes rejimini sonsuza kadar devam ettirmenin mümkün olmadığını, Azerbaycan'ın Ermenistan tarafından teklif edilecek olan, ancak uluslararası toplum ve AGİT için makbul olmayan şartları kabul etmeyeceklerini bildirmiştir.

1996 Kasım başlarında AGİT Parlamento Başkanı Javier Ruperes'in başkanlık ettiği temsilciler heyeti ile yapılan görüşmeler esnasında Ruperes, Haydar Aliyev'e hitaben, "Azerbaycan bu bölgede ve dünyada ilk demokratik Müslüman ülkedir. Dağlık Karabağ problemini başladığı andan itibaren meselenin barış yoluyla halledilmesine taraftar oldunuz ve bundan dolayı size minnettarız. Azerbaycan'da ve bütün dünyada müstesna liderlik kabiliyetine sahip olduğunuzu gösterdiniz ve şüphesiz ki sizin bu kabiliyetiniz, meselenin barış yoluyla çözülmesini sağlayacaktır" demiştir. Ruperes, AGİT Parlamentosu'nun her hangi bir ülkenin toprak bütünlüğünün şüphe altına alınmasına hiçbir zaman

²⁷ Haydar Aliyev İrsini Araştırma Merkezi, "Azerbaycan ve AGİT", (<http://library.aliyev-heritage.org/print.php?lang=tk&page=5412138>).

²⁸ A.g.e.

tarafar olmadığını, genellikle AGİT prensiplerine bu tarz bir yaklaşımın uygun olmadığını ifade etmiştir. Görüşmede Haydar Aliyev, "AGİT Parlamentosu'nun, Dağlık Karabağ sorusunda Azerbaycan'ın konumunu savunmasını olumlu olarak değerlendirmiş ve Lizbon zirvesine kadar işbirliğinin daha da genişleyeceği, bu toplantıda sorunun çözümü için yol bulunacağından ümitli olduğunu" bildirmiştir.²⁹

Haydar Aliyev'in yoğun çalışmalarının sonucunda Azerbaycan'ın dış politikasının çözmesi gereken en önemli sorunlardan birisi olan, Ermenistan'ın tecavüzünün sona erdirilmesi ve Dağlık Karabağ sorununun çözümü ile ilgili olarak Azerbaycan diplomasisi tarafından yürütülen çalışmalarda ilerlemeler sağlanmıştır.

3.3.1. Budapeşte Zirvesi

1994 Budapeşte zirve toplantısında Haydar Aliyev, Avrupa ve dünyanın önde gelen devlet başkanları ile görüşerek, Dağlık Karabağ'da barışın sağlanması sürecinin devam etmesi amacıyla nihai kararın kabul edilmesinde uzlaşmaya ulaşmak ve barış kuvvetlerinin şekillendirilmesine yardım etmek için derhal müzakerelerde bulunmuştur.³⁰

Budapeşte görüşmesinde somut anlaşmazlıklar ilk kez görüşme konusu oldu. Zirvede bu örgüt çerçevesinde Avrupa güvenlik etkinliklerine katılacak barış güçlerinin oluşturulması ve sorunların mevcut olduğu bölgelere sevk edilmesi kararı da alındı. Katılımcı devletler bu kurumun yönetimi altında ilk barış güçlerinin Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesine sevk edilmesi konusunda uzlaşmaya vardılar. Toplantıda bunun yanı sıra Minsk süreci çerçevesinde eşbaşkanlık enstitüsü kurulup "Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili AGİT faaliyetinin yoğunluk kazanması" kararı kabul edildi.³¹ Budapeşte Zirvesinin sonuçları uyarınca 20 Aralık 1994 tarihinde Viyana'da Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili AGİT üyesi ülkelerin belirlediği askeri yetkililerden oluşan Üst Düzey Planlama Grubu kuruldu.³²

Azerbaycan hükümetinin, Budapeşte Zirvesi'nden sonra fazla vakit geçirmeden Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasının çözümü ile ilgili çok yoğun çalışmalarda bulunması ile Minsk Grubunu ve AGİT üyesi diğer ülkeleri "Dağlık Karabağ probleminin yalnız uluslararası prensipler ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün temin edilmesi yolu ile halledilebileceği" noktasına getirmiştir.

²⁹ Ali Hasanov & Ş. Şahmemmedov, *Lizbon sammiti-96*, (Bakı: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, 1997), s. 20.

³⁰ Ali Hasanov, "Azerbaycan'ın ABD ve Avrupa Devletleri ile Münasibetleri (1991-1995)", s. 87-88.

³¹ Minsk sürecinin eş başkanlık yapısı kurulduğu dönemde başkanlığını ilk önce Finlandiya ve Rusya, ardından ise 1995-97 yılları arasında İsveç ve Rusya yaptılar, 1 Ocak 1997 tarihinden bu yana ise AGİT Minsk Grubunun eş başkanlığını ABD, Rusya ve Fransa yapmıştır.

³² Haydar Aliyev İrsini Araştırma Merkezi, "Azerbaycan ve AGİT".

3.3.2. Lizbon Zirvesi

2-4 Aralık 1996 tarihlerinde Portekiz'in başkenti Lizbon'da AGİT üyesi ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarının olağan zirvesi yapıldı. Toplantıya Haydar Aliyev'in başkanlığındaki Azerbaycan heyeti katıldı. Lizbon Zirvesi'nde 54 katılımcı devlet tarafından "21. Yüzyılda Avrupa İçin Ortak ve Geniş Kapsamlı Güvenlik Modeli Bildirisi" kabul edildi. Bildiride üye ülkelerin güvenliğine yönelik tehditler belirtildi ve bu tehditleri ortadan kaldırmak için ortak işbirliğinin önemi özellikle vurgulandı.

Toplantıda ilk defa en üst düzeyde, AGİT kapsamında, sorunun çözümü için Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün temel alınması, Ermenistan dışında tüm devletler tarafından net olarak desteklendi. Ermenistan tarafının ciddi engellemelerine rağmen Haydar Aliyev'in kararlı tutumu sonucunda AGİT Başkanının bildirisi kabul edildi. Zirve toplantısının nihai belgesine eklenen bu bildiride sorunun çözümüne ilişkin şu ilkeler yer almaktadır:

1. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ve Ermenistan Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü;
2. Azerbaycan'ın sınırları içinde Dağlık Karabağ'a en geniş otonomi statüsünün verilmesi;
3. Dağlık Karabağ'ın tüm nüfusunun güvenliğinin güvence altına alınması.³³

Lizbon Zirve toplantısı 52 Avrupa devletinin, ABD ve Kanada'nın, ayrıca gözlemci statüsüyle 10 Asya ve Afrika devlet başkanlarının katılımı ile gerçekleştirildi. Zirvedeki en önemli konulardan biri de Ermenistan-Azerbaycan sorunuydu. Azerbaycan, AGİT ilkeleri çerçevesinde kendi toprak bütünlüğünü korumak şartıyla Dağlık Karabağ'a Azerbaycan sınırları içinde üst seviyede bir özerklik verileceği yaklaşımını dile getirdi. Azerbaycan'ın bu önerisi Ermenistan dışında AGİT Minsk Grubunun tüm üyeleri tarafından savunulmaktaydı. Ancak gösterdiği tüm çabalara rağmen, Azerbaycan önerdiği maddenin Lizbon Zirve toplantısının son kararından çıkarılmasına, yerine başka bir maddenin konulmasına engel olamadı. Çünkü Azerbaycan'ın önerdiği maddeye Ermenistan "veto" koyduğu için uzlaşma sağlanamadı. Ermenistan-Azerbaycan çatışmasıyla ilgili kararın 20. maddesinde gerçek bir tartışma yaşandı. Azerbaycan tarafının temsilcilerinin çabaları ve ısrarı üzerine Lizbon belgelerine 20. madde olarak Azerbaycan'ın isteklerini öngören bir madde konuldu. Bu maddeye göre Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü tanınmaktaydı. Ancak Ermeni tarafı son Kararın 20. maddesine "veto" koydu. Azerbaycan tarafı da buna karşılık alınan kararları imzalamayarak "veto" hakkını kullandı. Sonunda son kararın 20. maddesi Azerbaycan'ın önerileri olmadan kabul edildi. Bunun yerine AGİT dönem başkanı Flavio Kotti Azerbaycan'ın isteklerini içeren sonuç bildirisi yayınladı. Bildiride 3 temel ilke vurgulanmaktaydı. Bunlar Ermenistan ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü, Dağlık Karabağ'a Azerbaycan içerisinde en yüksek statünün verilmesi ve Dağlık Karabağ'ın tüm nüfusunun güvenliğinin garanti altına alınması idi. Ermenistan'ın "veto"sunda sonuna kadar diretmesi nedeni ile Azerbaycan'ın

³³ A.g.e.

toprak bütünlüğünü vurgulayan 20. madde zirvenin sonuç bildirisinden çıkarıldı. Bu zirvede de AGİT yetkilileri Ermenistan'a rağmen Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü vurgulayan maddenin sonuç bildirisinde yer almasını sağlayabilirdi. Ancak bunun yapılmaması, AGİT gibi önemli bir uluslararası kuruluşun Azerbaycan-Ermenistan çatışmasına yaklaşımındaki çifte standardın göstergesi oldu.³⁴

Lizbon Zirvesi sonrasında AGİT Minsk Grubunda eş başkanlık açısından bazı değişiklikler yapılmıştır. Önce Ocak 1997 başlarında Minsk Grubuna Fransa, Rusya ve ABD'li bir eş başkan atanmıştır. Eş başkanlar tarafından şimdiye kadar üç çözüm önerisi (Barış Antlaşması Taslağı) ortaya konmuş, fakat bunlardan biri Azerbaycan, diğer ikisi Ermenistan tarafından kabul edilmediği için uzlaşma sağlanamamıştır. Bu taslaklar sırasıyla "Paket Çözüm", "Aşamalı Çözüm" ve "Ortak Devlet" şeklinde isimlendirilmektedir. Taslaklar genelde aynı maddeleri içermekle beraber, önemli farklılıklar da taşımaktadırlar. Taslakların her üçünde ekonomik unsurlar ön plana çıkarılarak, bölgenin kalkınması, yaşam standartlarının yükselmesi, bölgeye yabancı yatırımın gelmesi için barışın şart olduğu ifade edilmiştir. Taslaklar "Azerbaycan ile onun Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi" arasında çıkabilecek sorunların çözümünü ve Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için bir komisyon kurulmasını öngörmektedir. Ayrıca her üç taslakta da Ermenistan silahlı güçlerinin, Azerbaycan topraklarını terk etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer bir önemli nokta da, Azerbaycan güvenlik ve emniyet kuvvetlerinin "Dağlık Karabağ Yönetimi"nin rızası olmadan onun sınırları içerisine giremeyeceği de belirtilmektedir. 17 Temmuz 1997'de ortaya çıkan ilk taslak olan "Paket Çözüm" sorunun çözümüne ilişkin tüm önemli noktaları içeren bir antlaşmayı öngörmekte idi. Buna göre iki antlaşma imzalanmalı, bunlardan birisi barışın şartlarını, diğeri ise Dağlık Karabağ'ın statüsünü belirlemeliydi. Burada Karabağ, Azerbaycan içerisinde özel bir yapı olarak tanımlanmakta ve onun polis güçleri ile beraber orduya sahip olabileceği de belirtilmekte idi.³⁵

2 Aralık 1997'de sunulan "Aşamalı Çözüm" paketi ise öncelikle barışın tam olarak sağlanmasından sonra mültecilerin geriye dönme şartlarının hazırlanması ve bölgede kurulacak özel yapının statüsünün belirlenmesi gerektiğini, daha sonra Laçın, Şuşa ve eski Şaumyan illerinin durumuyla ilgili görüşmelerin yapılmasını öngörmekte idi. 7 Kasım 1998'de sunulan ve "Ortak Devlet" olarak isimlendirilen son taslakta ise, "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti"nin kurulmasını ve bu cumhuriyetin Azerbaycan sınırları içinde, onunla ortak bir devlet oluşturmasını öngörmekteydi. Bu taslakta önceki tasarıldakine ek olarak, Dağlık Karabağ'ın resmi dili Ermenice olarak gösterilmekte, isterse kendi parasını basabileceği hususuna da yer verilmekte idi. İlk iki tasarı Ermenistan tarafından, üçüncü tasarı ise Azerbaycan tarafından kabul edilmediği için uygulanamamıştır.³⁶

³⁴ Ali Hasanov, "Haydar Aliyev ve Azerbaycan'ın Harici Siyaset Faaliyetinin Formalaşması", s. 71-72.

³⁵ Ömer Göksel İşyar, "Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu", (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004), s. 595-577.

³⁶ Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", s. 32.

Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasının çözümü yönünde Haydar Aliyev'in yürüttüğü dinamik ve kararlı politika, 1996 Aralık ayında düzenlenen AGİT'in Lizbon zirve toplantısında kendisini açıkça göstermiştir. Azerbaycan Cumhuriyetinin dış politikasının karşısındaki en önemli sorun alanını oluşturan Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasının uluslararası normlar esasında çözümünü öngören ve AGİT'in Lizbon Zirvesi'nde sergilenen iyi planlanmış siyasi manevralar Haydar Aliyev'in başarılı diplomasisinin temelini oluşturmuştur.

AGİT'in Lizbon'daki zirve toplantısında Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev, "Dağlık Karabağ'ın bağımsızlığı hakkındaki meşru olmayan iddialar, uluslararası hukukun herkes tarafından kabul edilen normları ile uyum sağlamamaktadır. Biz bu iddiaları hiçbir zaman kabul etmeyeceğiz. Biz Azerbaycan topraklarında ikinci bir Ermeni devletinin var olmasına izin vermeyeceğiz" diyerek bu konudaki kararlılığını ifade etmiştir.³⁷ Haydar Aliyev'in yoğun ve aktif siyaseti sayesinde Lizbon zirvesinde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıyan karar resmi belge olarak kabul edilmiştir.³⁸

Aliyev, Lizbon zirvesinin Azerbaycan için hukuki ve siyasi önemini, "Toplantı başladığında Dağlık Karabağ ve Azerbaycan konusu tamamen unutulmuş iken iki üç gün içerisinde gündemin bir numaralı konusu haline geldi. Bunun sebebi, bütün devletlerin bu meselenin ne kadar önemli olduğunu anlamaları olmuştur. Biz buradaki faaliyetlerimizle çok geniş etki yaratabildik" ifadeleriyle ortaya koymuştur.³⁹

AGİT Minsk Grubu eş başkanlarının geriye dönük çalışmalarına bakıldığında Rusya ve Fransa'nın çeşitli sebeplerle çözümsüzlüğün devamına yönelik bir çizgi takip ettikleri görülmektedir. Bu nedenle yeni dönemde bu iki eş başkanın değişmesi zorunludur. Diğer iki ülke ile kıyaslandığında, daha yapıcı bir siyaset yürüten ABD'nin öncülüğünde bölgede barışın hakim kılınmasına ilişkin ortak siyasete daha fazla katkıda bulunabilecek, Ermeni lobisine tesir altına alınma ihtimali zayıf, tarafsızlığını jeopolitik menfaatlerinden dolayı yitirme riski daha az olan Çin, Japonya ya da Almanya'nın eş başkan olarak görev almaları faydalı olacaktır. Yirmi yıldır çözüme katkısı olmayan, hatta çözüm olasılıklarını baltalama konusunda profesyonelleşen zayıf halkaların değiştirilme zamanıdır.⁴⁰

3.4. Diğer Uluslararası Kuruluşlar Düzeyinde Yapılan Çalışmalar

Azerbaycan, dünya ile entegre olmak ve Dağlık Karabağ sorununun barış yoluyla çözülmesinde uluslararası kuruluşların rolünden yararlanmak amacıyla kısa bir süre içinde BM, AGİT, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), Türk Devletleri Birliği (TDB), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Uluslararası Para Fonu (IMF), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİB), Dünya Bankası (DB) ve İslam Kalkınma

³⁷ Ali Hasanov & Ş. Şahmemmedov, *Lizbon sammiti-96*, s. 63.

³⁸ AGİT-in Melumatı. Lizbon senedleri 1996-cı il, s. 13.

³⁹ Ali Hasanov & Ş. Şahmemmedov, *Lizbon Sammiti-96*, s. 115.

⁴⁰ Benzer görüş için, bkz., Reha Yılmaz, "BM Kararı Üzerinden Karabağ Problemini Okuyabilmek", (http://rehayilmaz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=71&Itemid=35&limit=1&limitstart=1).

Bankası (İKB) üyesi olmuştur. Parlamentolar arası birlik, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu, NATO gibi uluslararası ve bölgesel kurumlarla karşılıklı ilişkiler kurulmuştur.

Haydar Aliyev uluslararası ve bölgesel kuruluşların toplantılarında Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun asıl mahiyetini açıklayarak Ermenistan'ın işgalci, Azerbaycan'ın ise işgale maruz kalmış ülke olduğunu ortaya koyan konuşmalar yaparak her fırsattan azami ölçüde konuyu sıklıkla dünya gündemine getirmiştir. Bu sayede birçok devletin, uluslararası kuruluş ve bölgesel oluşumun, Ermenistan'ın tutumunu kınayan kararlar almalarını ve açıklamalar yapmalarını sağlamıştır.

Bağımsızlığın ilk yıllarından farklı olarak, uzlaşmacı bir siyaset izleyerek Avrupa'nın önemli devletleri olarak bilinen Fransa, İngiltere, Almanya, Belçika, Norveç, Bulgaristan ve Romanya ile karşılıklı dostluk ve işbirliği anlaşmaları yapılmıştır. Böylece uluslararası toplumun çok yönlü desteği elde edilmiştir. Lizbon zirvesinde Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ sorununun çözümü için izlediği adil tutumun bütün Avrupa devletleri tarafından desteklenmesi, Haydar Aliyev'in yürüttüğü diplomasi başarısının açık bir göstergesidir.

4. İkili İlişkiler Çerçevesinde Değişik Ülkelerle Görüşmeler

Haydar Aliyev, AGİT Minsk Grubunda yer alan ABD, Fransa, Rusya Federasyonu eş başkanları ve başka birçok devlet adamları ile görüşmelerde bulunarak Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasına dikkatlerini çekmeyi başarmıştır. Bu ilişkilerde hedef Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanması, işgal edilen toprakların Ermeni işgalinden temizlenmesi, bir milyondan fazla mülteci ve göçmenin ana yurtlarına dönmelerinin temin edilmesi olmuştur.

Haydar Aliyev birçok ülkeye yaptığı resmi ziyaretlerde devlet ve hükümet başkanları ve diğer kurumların yöneticileri ile görüşmelerinde Dağlık Karabağ çatışmasının barış yoluyla ve acilen halledilmesine dair öne sürdüğü fikirler, görüşmelerin ana konusunu teşkil etmiştir. Birçok kez Fransa, Türkiye ve ABD'yi resmi olarak ziyaret eden Azerbaycan Cumhurbaşkanı, görüşmelerin hepsinde Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun uluslararası hukuk normlarına uygun şekilde halledilmesi teklifini ileri sürmüştür. Dağlık Karabağ'ın ve diğer işgal edilen toprakların barış yoluyla kurtarılması için bütün imkânları seferber etmek isteğini ortaya koymuştur.

4.1. ABD ve Karabağ Sorunu

ABD, 1993 yılı başlarına kadar Ermenistan -Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışması ile ilgili Ermenistan tarafını tutan, onu çatışmada haklı gören birçok açıklama yapmış, bu ülkeye hem siyasi hem de maddi yardım göstermiştir. 1993 yazında Haydar Aliyev'in devlet başkanı olması üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler hızla gelişmeye başlamıştır.

ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell'in, AGİT Minsk grubunun eş başkanları ile görüşmesi esnasında Haydar Aliyev, Dağlık Karabağ sorununun esasına temas

etmiş, Bu sorunun tarihsel olarak Azerbaycan toprağı olan Dağlık Karabağ'ı Azerbaycan'dan koparıp, kendi toprakları ile birleştirmeye çalışan Ermenistan'ın, Azerbaycan'a karşı toprak iddiası sonucu ortaya çıktığını bildirmiştir. Aynı zamanda Dağlık Karabağ'da "ayrılıkçılığın" başlaması ile birlikte Ermenistan silahlı kuvvetlerinin Dağlık Karabağ'ı işgal ettiğini, yine Dağlık Karabağ Özerk Vilayetinin sınırları dışında da askeri tecavüzde bulunarak Azerbaycan'ın yedi büyük kentini de işgal ettiğini, Azerbaycan Cumhuriyetine çok büyük miktarda maddi ve manevi zarar verdiğini anlatmıştır. Yine, 1993'de BM Güvenlik Kurulu'nun bu konuda dört karar kabul ettiğine dikkat çekmiştir.

Haydar Aliyev, ABD başkanı George Bush ile yaptığı görüşmede, Azerbaycan'ın en büyük problemi olan Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasının, barış yoluyla çözülmesi hususunda geniş bir görüş alışverişinde bulunmuştur. Azerbaycan'ın ayrılmaz parçası olan Dağlık Karabağ ile ilgili toprak iddialarını ileri süren Ermenistan'ın 1988'den itibaren askeri tecavüz neticesinde ülke topraklarının % 20 sini işgal ettiğini, bir milyondan fazla insanın uzun müddet çadırlarda ağır şartlar altında yaşadığını, Ermenistan silahlı kuvvetleri tarafından işgal edilen topraklardaki her şeyin tahrip ve talan edildiğini, kent ve köylerin yerle bir edildiğini vurgulamıştır.

Azerbaycan ve ABD, yaptıkları ortak açıklamada, Dağlık Karabağ probleminin çözülmesi için uluslararası hukuk normlarına uygun kararlar almaya ve ilişkiler kurmaya hazır olduklarını beyan etmişlerdir. Açıklamada, Azerbaycan Cumhuriyetinin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve sınırlarının dokunulmazlığı, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprağı olduğu tasdik edilmiştir.

ABD Başkanı, Bill Clinton'un Haydar Aliyev'e gönderdiği mektupta kaydedilenler ABD'in Dağlık Karabağ sorununa ilişkin konumunun tamamen değiştiğini gösteren en açık gösterge olmuştur. 8 Kasım 1996 tarihli mektupta Clinton Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü ve savaşın uluslararası hukuk prensipleri esasında halledilmesini desteklediğini açıkça bildirmiştir.⁴¹

1996 Ekim ayında, ABD Dışişleri Bakanlığı özel bir açıklama yaparak, ABD'nin Dağlık Karabağ'da "başkanlık" seçimleri yapılması konusunda yayılan haberlerden çok rahatsız olduğunu bildirmiş ve ABD hükümetinin Azerbaycan'ın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü desteklediğini kaydetmiştir.

Bu beyanatta bir kural olarak, Ermenistan -Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışması ile ilgili olarak genel ifadeler kullanan Washington yönetimi, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ve egemen devlet olarak haklarını destekleyen konumunu ilk defa açık bir şekilde ortaya koymuştur. Açıklama Ermeni lobisinin güçlü etkisine rağmen, ABD'nin Azerbaycan'la ilişkilerinde objektif ve uluslararası hukuk normlarına tam uygun bir konumda olduğunu göstermiştir.

Ocak 1993'te ABD Başkanı Clinton ve Rusya Başkanı Yeltsin, Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili ortak bildiri yayınlayarak, çatışmayı durdurmak için acil olarak AGİT'in Minsk Grubu toplantısının çağrılmasına taraftar olduklarını açıklamışlardır. Fakat asıl ve önemli gelişme, 4 Şubat 1993 tarihinde ABD'nin

⁴¹ *Halk Gazeti*, 14 Kasım 1996.

Azerbaycan Büyükelçisi Richard Miles'in Nahçıvan'a ziyareti olmuştur. Aliyev ile görüşen Richard Miles; Başkan Clinton'un yaşanan sorunlar nedeniyle üzgün olduğunu belirtmiş, bunun yanı sıra görüşme sırasında Azerbaycan'la Ermenistan arasında yaşanan olaylar, Nahçıvan'ın ablukaya alınması ve bu sebeple karşılaşılan zorluklar konusunda karşılıklı olarak fikir alışverişinde bulunulmuştur. Bu görüşte Miles, Clinton'un kararı ile Nahçıvan'a acil yardım gönderilmesini içeren programın rehberi olan Richard Armitage tarafından gönderilen mektubu Haydar Aliyev'e sunmuştur.⁴² Zira çok geçmeden Azerbaycan'a karşı her tür yardımı yasaklayan 907. maddeye rağmen ABD Nahçıvan'a insani yardımda bulundu. Bu yardım Azerbaycan-ABD ilişkilerinde değişime yönelik ilk adım olacak, ikili ilişkilerin gelişmesi açısından etkili sonuçlar doğuracaktır. Haydar Aliyev döneminden önce Azerbaycan'ın izlediği dış politika, diğer taraftan Ermenistan'ın ve ABD'de yaşayan Ermeni lobisinin Azerbaycan'a karşı propagandası ABD ile Azerbaycan'ın arasının açılmasında büyük bir rol oynamıştır. Bunun sonucu olarak ABD, Azerbaycan-Ermenistan çatışması ve Dağlık Karabağ sorunu ile ilgili bağımsızlığın ilk yıllarında, Ermenistan yanlı siyaset yürüterek, bu ülkeye hem manevi ve siyasi, hem de maddi yardım göstermiştir. Haydar Aliyev'in Cumhurbaşkanlığa gelmesiyle yeni bir döneme giren Azerbaycan-ABD ilişkileri, kısa sürede gelişme göstermeye başladı.⁴³

Haydar Aliyev yönetiminin iktidarda olduğu bir yıl zarfında Azerbaycan'ın hem ABD'nin Kafkasya politikasını ciddi etkilediği, hem de genellikle Ermenistan yanlı bir tutum içerisinde bulunan Avrupa devletleri ile iki taraflı ilişkiler geliştirdiği görülmektedir. Aliyev'in sahip olduğu siyasi deneyim, bürokratik mekanizmaları yakından tanınması, Rus devlet geleneğini iyi bilmesi, ona etkin yaklaşımlar ve politikalar izlemesinde yardımcı olmuştur. Aliyev başa geçtikten sonra, ilk olarak ülke içindeki karışıklıkları çözmeye çalışarak, istikrarın sağlanabileceğini halka göstermiştir. Ardından, dış politikayı kendisinden önceki dönemin uygulamalarından çıkarmış, ülke çıkarlarına uygun olarak tüm bölge ve dünya devletlerinden faydalanılacak şekilde politikalar izlemeye başlamıştır. "Dağlık Karabağ sorununun çözümüne kim yardım ederse ona daha yakın oluruz" diyerek, ilişkilerin karşılıklı çıkara bağlanacağını açıkça ortaya koymuştur. Haydar Aliyev'in 27 Temmuz – 7 Ağustos 1997 tarihlerinde ABD'yi yapmış olduğu resmi ziyaret Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından gerçekleşen en büyük tarihi olaydır. Haydar Aliyev'in Bill Clinton'un davetiyle yapmış olduğu ziyaret Azerbaycan'ın uluslararası sisteme katılması açısından önemli gelişme olarak tarihe geçmiştir. Bütün dünya basınının da yakından takip ettiği bu olay sadece Azerbaycan-ABD ilişkileri açısından kalmayıp bütün Kafkasya ve Orta Asya geleceği açısından önem taşımaktaydı. Doğal olarak Aliyev'in ABD'yi ziyaret eden ilk Azerbaycan Cumhurbaşkanı olarak gündem maddesini başta Azerbaycan - ABD ilişkileri olmak üzere Dağlık Karabağ sorunu ve ilişkilerin gelişimini engelleyen 907. madde oluşturmaktaydı, ancak bütün bu konuların altında yatan temel konu kuşkusuz ki petroldü. Zira ancak ABD'nin Azerbaycan

⁴² Ali Hasanov, "Azerbaycan'ın Harici Siyaseti: Avrupa Devletleri ve ABŞ," s. 166

⁴³ Samir Guliyev, A.g.t., s. 169-168; Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", s. 104.

petrolüne artan ilgisi ve yatırımları sayesinde Azerbaycan sorunlarına çözüm fırsatı oluşacaktır.⁴⁴

Bu ziyarette, Azerbaycan ve ABD başkanları tarafından imzalanan bildiri Azerbaycan'ın bağımsızlığından itibaren uluslararası siyasette elde ettiği en büyük başarı idi. Nitekim bağımsızlığından itibaren siyasetini Batıya yönlendiren Azerbaycan, bu yolda başta Dağlık Karabağ Savaşı'nın getirmiş olduğu sorunlar olmak üzere, Rusya ve İran kışkırcılarından kurtulmayı başarmış ve kendini dünyaya kabul ettirmiştir. Artık Azerbaycan Rusya'nın etki alanında bulunan, demokrasi karşıtı ve şiddet yanlısı olarak değil, bölgesel bütünlüğü tanınmış, demokrasi ve barış yanlısı, dünya devletleriyle her konuda ortaklık ve işbirliği yapacak devlet olarak tanınmıştır. Nitekim, 14 Temmuz 2002 tarihinde Dışişleri Bakanlığı açıklamasında, "Washington, Dağlık Karabağ hükümetini tanımamaktadır. ABD Hükümeti Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü desteklemektedir ve inanıyoruz ki, anlaşmazlığa politik bir çözüm getirilecektir" ifadelerine yer vermiştir. Bu şekilde, ABD'nin Azerbaycan'a yönelik politikası etnik grup çıkarlarından daha çok ulusal çıkarlara yönelmektedir.⁴⁵

ABD aynı zamanda Minsk Grubunun üç üyesinden biridir ve 1992 yılından bu yana arabuluculuk faaliyetinde bulunmaktadır. Bu faaliyet 1994 senesinde ateşkes imzalanmasıyla sonuçlanmış, daha sonra Azerbaycan da sadece barış yoluyla toprakları geri almak istediğini birkaç kez belirtmiştir.⁴⁶ 11 Eylül sonrasında Amerika için bölge ülkelerinin toprak bütünlüğünün daha da önem kazanması, Gürcistan'a yerleşen ABD askeri varlığı ve Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesine hız kazandırılması, ileride Dağlık Karabağ sorununun çözümünde de ABD'nin daha fazla müdahil olması anlamına geldiği gibi, Ermeni azınlığın yaşadığı Gürcistan'ın Cevaheti bölgesinin de ikinci bir Karabağ olması olasılığını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır.⁴⁷

Haydar Aliyev'in Azerbaycan'da iktidara gelmesi ülke tarihi açısından önemli bir gelişme olmuştur. Yönetime gelmesinin ardından bölgede aktif dış siyaset yürütmeye başlayan Aliyev, Rusya ile ABD arasında denge siyaseti yürüterek daha verimli iç ve dış politika yürütülmesi açısından bölgede istikrarın korunmasını sağladı. Böylece Azerbaycan'ın elinde en büyük ve tek koz olan doğal kaynaklarından ülke çıkarları doğrultusunda kullanılması için fırsat elde etmiştir. 1994'ten itibaren Hazar petrollerine ilişkin tercihlerinde, ekonomik olmanın ötesinde politik çıkarları da göz önünde bulundurarak ABD'nin bölgeye yönelmesini sağlayan Azerbaycan, ABD, Rusya ve İran arasında denge oluşturmuş, ülke olarak kalkınmaya ve başta Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere birçok sorununa uluslararası alanda adaletli çözüm olanağı elde etmeye başlamıştır. İzlenen bu siyaset doğrultusunda, 1990'ların ortalarından itibaren ABD'nin değişen bölge politikası çerçevesinde devlet başkanı Bill Clinton

⁴⁴ Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", s. 111.

⁴⁵ Elman Nesirov, *Azerbaycan-ABŞ Münasibetleri*, (Bakı: Qanun Neşriyyatı, 1998), s. 17.

⁴⁶ Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", s. 118.

⁴⁷ Kamer Kasım, 11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 28.

Azerbaycan ile giderek yakınlaşmış, yürürlükten kaldıramadığı 907. maddeyi fiilen aşmaya yönelmiştir. Bu yasa ancak 25 Ocak 2002 tarihinde durdurulmuştur.⁴⁸

4.2. Rusya Federasyonu ve Karabağ Sorunu⁴⁹

Haydar Aliyev'in tüm yönetimi boyunca Azerbaycan-Rusya ilişkilerinde en belirleyici etken Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgali konusu olmuştur.⁵⁰ Rusya, Karabağ sorununda etkin konumunu süreç içinde kaybetse de, kilit ülke olma özelliğini korumuştur ve bu konumunu halen sürdürmektedir.⁵¹

Azerbaycan Parlamentosu'nun BDT üyeliğini onaylamaması ve Gürcistan'ın da BDT üyesi olmaması, Rusya'yı bu ülkeleri etki alanına almak için baskıda bulunma politikasına yöneltti. Bu çerçevede Dağlık Karabağ çatışmasında, Azerbaycan'ın BDT'ye üyeliğine kadar olan dönemde Ermenistan'ı destekleyen Rusya, Azerbaycan'ın üyeliğinden sonra daha dengeli bir dış politika izlemeye başladı. Dağlık Karabağ çatışması, özellikle ateşkesin yapıldığı 1994 yılına kadar olan dönemde, Kafkasya'da bölgesel güçler arasındaki ilişkileri de olumsuz etkilemiştir.⁵²

AGİT'in Minsk Grubunda, Ermenistan -Azerbaycan Dağlık Karabağ çatışmasının çözümünde önemli rol oynayan Rusya Federasyonu, Lizbon Zirvesi'ne kadar olan dönemde Ermenistan'ı ve Dağlık Karabağ'ın ayrılıkçı kuvvetlerini siyasi ve askeri açılarından desteklemiş, bu konuda her zaman Azerbaycan'a karşı bir politika izlemiştir. Ancak Rusya Federasyonu, Lizbon Toplantısı öncesinde Azerbaycan'ın bu problemin halli için ileri sürdüğü bütün şartları hem teorik hem de pratik açıdan desteklediğini açıklamıştır.⁵³

20 Eylül 1994'te Azerbaycan ve Batılı büyük petrol şirketleri arasında yapılan "Asrın Antlaşması" doğal olarak Batı'nın Azerbaycan'da konumunu güçlendirmesi anlamına gelmiştir. 30 yıllığına yapılan bu antlaşma nedeniyle, Batılı devletler bölgedeki sorunların bir an önce çözülmesini ve bölgede barışın sağlanmasını istemekteydiler. İlk olarak bölgenin yeniden Rusya'nın etki alanına girmesinin önlenmesi gerekmekteydi. ABD'nin AGİT temsilcisi Joseph Pressel açık şekilde Rusya'nın bölgeyi kontrolü altında tutması ihtimalinden büyük rahatsızlık duyduklarını belirtmekteydi.⁵⁴ Batılı devletlerin bölgeye olan ilgisinin arttığını gören Rusya, 16 Mart 1995'te Ermenistan'la 25 yıllığına bir askeri antlaşma yapmıştır. Rusya bu antlaşmayla Ermenistan'da askeri üs bulundurabilme konusuna yasal temel hazırlamış oldu. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Karabağ krizinin Rus yönetimi tarafından iki ülkeyi de kontrol altında tutmak için

⁴⁸ Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", s. 118.

⁴⁹ Rusya Federasyonu'nun Karabağ sorunu hakkındaki tarihsel ve güncel tutumunu inceleyen ayrıntılı bir çalışma için bkz., Ömer Göksel İşyar, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004).

⁵⁰ Nazım Cafersoy, "Bağımsızlığın 10. Yılında Azerbaycan-Rusya İlişkileri", *Avrasya Dosyası (Azerbaycan Özel)*, Cilt: 7, Sayı: 1, İlkbahar 2001, s. 295.

⁵¹ Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", s. 79.

⁵² Nazım Cafersoy, "Eyalet-Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2000)", *Ankara Çalışmaları*, Sayı: 1, (Ankara: ASAM Yayınları, 2000), s. 9-14.

⁵³ Ali Hasanov & Ş. Şahmemmedov, *Lizbon sammiti-96*, s. 71-72.

⁵⁴ Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", s. 30.

oluşturulduğu ve Moskova'nın gerçekte Karabağ konusunda bir çözüme varılmasını istemediği düşüncesi oldukça yaygın bir görüştür.⁵⁵ Rusya'nın Karabağ sorununun çözümünde Ermenistan tarafını tuttuğu bilinmektedir.⁵⁶ Rusya, Ermenistan'ın yayılmacılık çabalarını ve bu çerçevede Azerbaycan topraklarını işgal etme girişimlerini bu ülkeye karşı bir baskı aracı olarak kullanmıştır.⁵⁷

Batı ve ABD merkezli politikaların Aliyev dönemiyle birlikte Rusya'yı dengeleyici olması yönüne dikkat edilerek yeniden masaya yatırılması, Azerbaycan diplomasisinin önemli başarılarından biri olarak kaydedilmelidir. Yeltsin döneminde durağanlaşan Azeri-Rus ilişkilerinin Putin'le birlikte ivme kazanmaya başladığı görülmüştür.

Azerbaycan'ın 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettiği günden beri, Rusya ile oluşan ilişkiler bazı etkenler nedeniyle olumsuz bir yönde gelişmekteydi. Her iki devletin karşılıklı suçlamaları, Rusya'nın birçok konuda yaptığı baskı ve bunun karşılığında beklediği tavizlerin tam aksine Azerbaycan'ın daha da sert tavır sergilemesi, bu iki eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetini diyalogdan daha da uzaklaştırmaktaydı ve iki ülke arasında çözümü bekleyen sorunları daha çıkmaza sürüklemekteydi. İki devletin arasındaki ilişkilerde yumuşama döneminin ortaya çıkması, ancak pragmatist Vladimir Putin'in Rusya'nın devlet başkanı seçilmesiyle mümkün olmuştur. Her iki devlet başkanı farklı platformlarda bir araya geldikleri zaman devletlerarası sorunların diyalog yoluyla çözümlenmesinin taraftarı olduklarını defalarca zikretmekteydiler. Bunun üzerine Rusya devlet başkanı Putin Azerbaycan'a ilk resmi ziyaretini gerçekleştirdi ve bu ziyaretle Azerbaycan'la ilişkilerde yeni bir sayfa açma taraftarı olduğunu gösterdi.⁵⁸

Bu açıdan, Rusya Cumhurbaşkanı Putin'in Azerbaycan'a ilk resmi ziyareti önemli bir gelişme olarak kabul edilebilir. Rusya'dan Azerbaycan'a en üst seviyedeki ziyaret en son 1982 yılında Brejnev tarafından gerçekleştirilmişti. 1991 yılında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya ile Azerbaycan ilişkileri giderek kötüye gitmiştir. Bu durum, özellikle, Azerbaycan'da 1992 yılında Türkiye yanlısı dış siyaseti benimseyen milliyetçi kadronun iktidara gelmesiyle had safhaya ulaşmıştı. Buna rağmen 12 Eylül 1992 tarihinde iki devlet arasında ilk defa Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanmıştır. 1993 yılında Aliyev'in iktidara gelmesinin ve Azerbaycan'ın BDT'ye üye olmasının, iki devlet arasındaki gerginliği azaltması beklenmekteydi. Fakat, Rusya'nın Karabağ sorununda sergilediği tutum, Azerbaycan'ın Hazar'da kendi petrolerini üretmesi ve uluslararası pazarlara ulaştırılması konusunda bağımsız bir siyaset yürütmesi, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'e karşı düzenlenen suikast ve

⁵⁵ Paul Henze, "Türkiye ve Ermenistan: Eski Sorunlar Yeni Beklentiler", *Avrasya Etüdüleri*, Cilt: 3, Sayı: 1, 1996, s. 50.

⁵⁶ Rahman Seferov & Adalet İbadov, "Ermenistan'ın Karabağ'ı İşgal Süreci ve Sonrasında Azerbaycan'da Yaşanan Zorunlu Göçler ve Sorunları", s. 169.

⁵⁷ Ümit Özdağ, "SSCB'den Rusya Federasyonu'na (1985-1993)", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 3, Sayı: 4, 1993, s. 174.

⁵⁸ Eyüp Zengin & Rövsen İbrahimov, "Putin'in Azerbaycan Ziyareti ve Azerbaycan-Rusya İlişkileri", Emine Gürsoy-Naskali & Erdal Şahin (Der.), *Bağımsızlıklarının Onuncu Yılında Türk Cumhuriyetleri*, (Haarlem: Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayınları, 2002), s. 201-205.

darbeleri Rusya'nın hazırladığı söylentileri, Çeçenistan'da patlak veren savaş bahanesiyle Rusya'nın Azerbaycan'la ortak sınırını kapatması, Azerbaycan gemilerinin Hazar Denizi'nden Volga nehri yoluyla dünya denizlerine çıkışının zorlaştırılması ve diğer olaylar iki devlet arasındaki ilişkilerin normal bir düzeye gelmesini engellemiştir.⁵⁹

İki ülke arasındaki tansiyonun düşmesinde ve daha ileri düzeyde ilişkilerin tesis edilmesinde Aliyev'in etkisi yadsınmaz. Aynı şekilde özellikle Batı ve ABD sermayesinin petrol sektörüne kanalize edilmesi, uluslararası kamuoyunda Azerbaycan'dan fazla desteğe sahip Ermenistan'ın etkinliğinin zayıflatılması açısından da anlamlıdır. Son zamanlarda, Karabağ sorununun çözümü için oluşturulmuş olan AGİT bünyesindeki Minsk Grubu üyelerinin, bu sorunun çözümünde her iki tarafın gerekli fedakârlığı yapmaları gerektiğine sıkça vurgu yapmaya başlamaları, Ermenistan'ın köşeye sıkışmışlığının uluslararası diplomasi açısından bir başka ifadesi olarak düşünülebilir.⁶⁰

4.3. Fransa ve Dağlık Karabağ Sorunu

Fransa ve ABD ateşkes sonrasında barış için girişimlerini en yoğun şekilde sürdüren iki devlet olmuştur. Ancak Fransa'nın sorunun çözümünde Ermenistan tarafını tuttuğu bilinmektedir.⁶¹ 1997 yılında Fransa Cumhurbaşkanı Chirac'ın girişimleri neredeyse barışın sağlanmasıyla sonuçlanacaktı. Fakat Ermenistan'da Levon Ter Petrosyan'ın devrilerek yerine Robert Koçaryan'ın Ermenistan Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından bu sürecin bir çıkmaza girdiği bilinmektedir.⁶²

Fransa Azerbaycan'ın bağımsızlığını 3 Ocak 1992 tarihinde tanıdı, iki ülke arasında diplomatik ilişkiler ise 21 Şubat 1992 tarihinde kuruldu. 16 Mart 1992'de Fransa Azerbaycan'da, Azerbaycan ise 20 Ekim 1994 tarihinde Fransa'da büyükelçilik açtı.⁶³

Haydar Aliyev, ilk yurtdışı gezisini Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın daveti üzerine 19-22 Aralık 1993 tarihleri arasında Fransa'ya yaptı. Aliyev ve Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand Paris'in Elysee Sarayı'nda görüşmeler yaptı. Ziyaret sırasında "Azerbaycan Cumhuriyeti ile Fransa Cumhuriyeti Arasında Dostluk, Karşılıklı Anlayış ve İşbirliği Anlaşması" imzalandı. Haydar Aliyev, aynı zamanda burada AGİK'in (şimdiki AGİT) temel belgelerinden biri olan "Yeni bir Avrupa için Paris Şartı"na Azerbaycan'ın katılmasına ilişkin belgeyi de imzaladı.⁶⁴

⁵⁹ A.g.e.

⁶⁰ Mehmet Dikkaya & Adem Çaylak, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü: Fırsatlar ve Sorunlar", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, s. 144.

⁶¹ Rahman Seferov & Adalet İbadov, "Ermenistan'ın Karabağ'ı İşgal Süreci ve Sonrasında Azerbaycan'da Yaşanan Zorunlu Göçler ve Sorunları", s. 169.

⁶² Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", s. 33.

⁶³ Hawa Memmedova, "Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Qarabağ Münaqəşesine Fransa'nın Münasibeti," *Journal of Qafqaz University*, Sayı: 24, 2008, s. 3.

⁶⁴ Haydar Aliyev İrsini Araştırma Merkezi, "Azerbaycan-Fransa İlişkileri Hakkında Genel Bilgi Notu", (<http://library.aliyev-heritage.org/print.php?lang=tk&page=178352>).

Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterrand, Haydar Aliyev ile görüşmesinde Fransa'nın, Karabağ anlaşmazlığının giderek daha da büyümesini endişeyle izlediğini ve sivillerin sıkıntı ve acı çekmesinden üzüntü duyduğunu belirtti. Mitterrand, sorunun şiddet yoluyla giderilmesinden yana olmadığını söyledi. 1994-1997 yılları arasında Haydar Aliyev, 8 Mayıs 1995 tarihinde Faşizme Karşı Zaferin 50. Yıl kutlama törenlerine, 1995 yılının Aralık ayında Paris'te yapılan "Azerbaycan'ın Yatırım Olanakları" konulu uluslararası konferansa, 10-11 Ocak 1996 tarihlerinde Fransa Cumhurbaşkanı Mitterrand'ın cenaze törenine katılmak için ve son olarak da 13-15 Ocak 1997 tarihleri arasında ikinci bir resmi gezi için Fransa'da bulundu. 8 Mayıs 1995 tarihinde Paris'te Fransa'nın yeni seçilmiş Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ile bir araya geldi. Görüşme sırasında Fransız şirketlerinin Azerbaycan ekonomisine yatırım yapmasının ülkeler arasında ilişkilerin yaygınlık kazanmasında önemli rol oynadığı belirtildi.⁶⁵ Aliyev Fransa ziyaretlerinde, Dağlık Karabağ çatışmasının düzenlenmesinde uluslararası kuruluşların ve küresel aktörlerin rolüne özel değer vererek, Azerbaycan'ın AGİT'in sınır ve toprakların dokunulmazlığı prensiplerine Azerbaycan'ın daima taraftar olduğunu bildirmiştir. Aynı zamanda uluslararası teşkilatların ve dünya siyasetinde büyük nüfuz sahibi devletlerin, Ermenistan'ın işgal siyasetini önlemek için etkili önlemler almadığını teessüfle ifade etmiştir.⁶⁶

Haydar Aliyev, 13-15 Ocak 1997 tarihleri arasında Fransa'ya yaptığı ikinci resmi ziyareti kapsamında 13 Ocak tarihinde Jacques Chirac ile bir araya geldi. Görüşmede Minsk Grubu'nun etkin bir üyesi olarak Fransa'nın, diğer devletlerle birlikte faaliyetini daha da genişleteceği ve kendi nüfuzunu kullanarak Ermenistan-Azerbaycan sorununun kısa sürede çözüme bağlanması için çabalarını artıracığı bildirildi. 13 Ocak tarihinde ise Haydar Aliyev Fransa Dışişleri Bakanı Herve de Charret ile bir araya geldi. Görüşme sırasında Fransa-Azerbaycan ilişkilerinin gelişmesi ve Dağlık Karabağ sorununun barışçıl yoldan çözümlenmesi konuları ele alındı. 23-27 Ocak 2001 tarihleri arasında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Fransa'ya üçüncü resmi gezisini yaptı. Gezi sırasında Haydar Aliyev, Fransa Parlamentosu'nun "Ermeni Soykırımı" yasasını onaylamasını kınadı ve bunun iki ülke arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkileyeceğini bildirdi.⁶⁷

4.4. Almanya ve Karabağ Sorunu

Aliyev'in izlediği dış politika anlayışının bir diğer başarısı da, 1994-1996 yıllarında yapılan görüşmeler sonucunda, Dağlık Karabağ sorunu hakkında Almanya'nın Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün temin edilmesi zaruretini resmi olarak beyan etmesi olmuştur. Federal Almanya Cumhuriyeti Parlamentosu Kafkas Grubu başkanı ve AGİT Parlamentosu dönem başkanı Villi Vimmer'in, "Almanya asla herhangi bir ülkenin toprak bütünlüğünün ihlali ve barışın sırf toprak sayesinde

⁶⁵ A.g.e.

⁶⁶ Ali Hasanov, "Azerbaycan'ın ABD ve Avrupa Devletleri ile Münasibetleri (1991-1995)", s. 87-88.

⁶⁷ Haydar Aliyev İrsini Araştırma Merkezi, "Azerbaycan-Fransa İlişkileri Hakkında Genel Bilgi Notu", (<http://library.aliyev-heritage.org/print.php?lang=tk&page=178352>).

sağlanması konumunda olmayacak” açıklaması önemlidir.⁶⁸ Vimmer, Ermenistan-Azerbaycan çatışmasının çözümünden söz ederken de konuyu uluslararası normların ve AGİT prensiplerinin ihlali olarak değerlendirerek, Almanya’nın Azerbaycan’ın konumuna destek verdiğini bildirmiştir.⁶⁹

5. Sorunun Çözümünü Engelleyen Unsurlar

Karabağ Savaşı’nın ardından 1994’te yürürlüğe giren ateşkes antlaşmasından günümüze kadar geçen sürede taraflar genelde ateşkese uymaktadır. Ancak, 822, 853, 874 ve 885 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararları olmasına karşın bölgede Ermeni işgali halen devam etmektedir. Bölgenin statüsüyle ilgili nihai bir çözüme ulaşılamadığı için bu sorun halen devam etmektedir. Sorunun çözümünü engelleyen unsurlardan en önemlisi Ermenistan halkının konuya duygusal yaklaşımıdır. Ermenistan için Karabağ’ın anlamı, ülkenin iki bin yıllık tarihsel geçmişi içinde hayal edilen, ancak bugüne kadar gerçekleşmemiş olan “Büyük Ermenistan” idealinin gerçekleştirilebilmesi noktasında bir aşama olmasındandır.⁷⁰

Ermenistan Karabağ’ı güç kullanma yoluyla, uluslararası hukuk kurallarını çiğneyerek işgal etmiştir. Aynı şekilde bu konuda alınmış BM Güvenlik Konseyi kararlarını hiçe sayarak, hem Karabağ’dan hem de Azerbaycan’ın işgal edilen diğer topraklarından geri çekilmemektedir.⁷¹

Karabağ sorununun çözümünü zorlaştıran etkenlerden biri de, bu sorunla ilgilenen bölgesel ve bölge dışı güçlerin Kafkasya’daki ulusal ve stratejik çıkarlarıdır.⁷² Halen bölgede en büyük siyasal güç olan Rusya, Sovyet sonrası dönemde bölgede Hazar petroleri için verilen paylaşım kavgasında Karabağ sorunundan kendi ulusal çıkarları doğrultusunda yararlanmak istemiştir. Bunun için Ermenileri desteklemiş ve Azerbaycan topraklarının % 20’sinin işgalinde önemli rol oynamıştır. Böylece, iki ülke arasındaki ilişkilerin gerginliğinden yararlanmak ve bunu Azerbaycan’a karşı koz olarak kullanarak Azerbaycan ve Hazar petrolerini kontrol etmek istemiştir. Bu nedenle, Rusya sorunun çözümsüz kalmasını kendi çıkarları açısından yararlı görmektedir.⁷³

Bölge dışı güçlerden ABD’nin de konuya destek vermesi halinde olumlu bir sonuca ulaşılabilir. Bölge dışı bir güç olması nedeniyle ABD ve Rusya arasında Güney Kafkasya’da bir rekabet yaşanmaktadır. ABD, Ermenistan’ı bölgede genelde ekonomik ve politik çıkarlarının gözetilmesi konusunda kendine dost bir ülke olarak görmektedir. Ancak Ermenistan ile Türkiye arasında çözümlenmemiş

⁶⁸ *Azerbaycan Gazeti*, 23 Ağustos 1995.

⁶⁹ Ali Hasanov, *Azerbaycan’ın ABD ve Avrupa Devletleri ile Münasebetleri* (1991-1996), (Bakı: 2000), s. 101.

⁷⁰ Rahman Seferov & Adalet İbadov, “Ermenistan’ın Karabağ’ı İşgal Süreci ve Sonrasında Azerbaycan’da Yaşanan Zorunlu Göçler ve Sorunları”, s. 168-170.

⁷¹ A.g.e., s. 168-170.

⁷² Araz Aslanlı, “Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Son Girişimleri Işığında Karabağ Sorunu: Çözüme Doğru mu?”, *Stratejik Analiz*, Cilt: 1, Sayı: 12, Nisan 2001, s. 56.

⁷³ Rahman Seferov & Adalet İbadov, “Ermenistan’ın Karabağ’ı İşgal Süreci ve Sonrasında Azerbaycan’da Yaşanan Zorunlu Göçler ve Sorunları”, s. 168-170.

birçok sorunun mevcut olması, Ermenistan'daki Rus üslerinin varlığı ve Karabağ sorununun bölgede istikrarsız bir ortam yaratarak Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak varlığını sürdürmesi ABD'nin bölgedeki stratejik çıkarlarını gerçekleştirmesini engellemektedir. Bölgede bu petrol boru hattının güvenliğinin sağlanmasını Kafkas politikasının öncelikleri arasına koyan ABD, Azerbaycan petroleri ve Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı nedeniyle Azerbaycan ve Türkiye'yi desteklerken, diğer yandan da Hazar petroleri ve boru hattı güvenliğini korumak için Ermenistan'a ekonomik yardımlarda bulunmaktadır.⁷⁴ Dünyanın büyük devletleri bölgesel güvenlik ve istikrarın korunması gerektiğini vurgulasalar da, Ermenistan'ın bölgesel istikrar ve güvenliği ciddi şekilde tehdit eden politikalarını görmezlikten gelmektedirler.⁷⁵

Karabağ sorununun çözümsüz kalmasının bölge açısından sakıncalarından bir diğeri, bölgede Mayıs 1994'te yürürlüğe giren ateşkesin devam etmesine karşın bunun zaman zaman Ermenilerce ihlal edilmesidir. Ateşkesin sürdürülmesi bölgenin güvenliği açısından önemli olduğu için, Azerbaycan hükümeti özellikle bu konu üzerinde ısrarla durmuştur.⁷⁶ Kafkaslar zengin enerji kaynakları, boru hattı projeleri ve tarihi İpek Yolu'nun canlandırılması için düşünülen projelerin odak noktasındaki konumuyla stratejik bir öneme sahiptir. Bu projelerin sürdürülmesi açısından bölgede güvenlik ve istikrara gereksinim duyulmaktadır. Oysa Karabağ sorunu bütün bölgenin güvenliğini tehdit etmektedir. Türkiye Hazar geçişli petrol ve doğalgaz boru hatlarının güvenliği açısından Kafkasya'yla yakından ilgilenmektedir. Ancak, Karabağ'da belirsizlik devam ettiği sürece bu sorun Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı için de tehdit oluşturmaktadır.⁷⁷

Sonuç ve Değerlendirme

SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını elde eden Azerbaycan siyasi ve ekonomik bağımsızlığının pekiştirilmesi ve dünyanın gelişmiş devletleri arasına katılması yolunda yoğun çaba harcamıştır. Fakat daha bağımsızlığının ilk yıllarından itibaren, Azerbaycan, başta Dağlık Karabağ sorunu olmak üzere birçok sorunla karşılaşmış ve sahip olduğu jeopolitik konumu ve zengin doğal kaynakları sebebiyle Rusya ve İran gibi bölgesel güçlerin baskısına maruz kalmıştır. Bu nedenle, bir taraftan Ermenistan ile yürütülen savaş ve bağımsızlığın getirmiş olduğu iç sorunlar, diğer taraftan Rusya ve İran'ın baskılarına karşı verilen mücadeleye Azerbaycan'ın egemenliğinin tehlike altına girmesine sebep olmuştur. Bu durumda kurtuluşu Batı devletleriyle işbirliği yaparak başta ABD olmak üzere diğer gelişmiş devletleri bölgeye çekmekte arayan Azerbaycan, özellikle 1993'ten itibaren ülkenin tüm siyasi, ekonomik ve toplumsal potansiyelini bu amaca yöneltmiştir. Nitekim Azerbaycan'ın yürütmüş olduğu siyaset çok geçmeden Batı dünyasında karşılık bularak, özellikle dünya petrol şirketlerinin Azerbaycan'a

⁷⁴ A.g.e.

⁷⁵ Hatem Cabbarlı, "Ermenistan'ın Ulusal Güvenlik Anlayışının Dış Politikaya Yansımaları", *Azerbaycanlı Genç Bilim Adamları I. Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, 9 Ocak 2005, s. 220

⁷⁶ Nesrin Karagür, "Karabağ Problemi Neden Çözülüyor?", Necdet Öztürk & Ali Satın (Der.), *Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007), s. 135-168.

⁷⁷ Rahman Seferov & Ađalet İbadov, "Ermenistan'ın Karabağ'ı İşgal Süreci ve Sonrasında Azerbaycan'da Yaşanan Zorunlu Göçler ve Sorunları", s. 168-170.

akın etmesiyle önemli ölçüde amacına ulaşmıştır. Bu doğrultuda bir taraftan siyasal alanda demokrasinin pekiştirilmesi ve ekonomi alanında da kalkınma ve istikrara ulaşma mücadelesi veren Azerbaycan, diğer taraftan uluslararası arenada ulusal çıkarlarının savunulmasına yönelik aktif bir dış politika yürütmüştür.⁷⁸

1988 yılı Şubat ayında patlak veren Yukarı Karabağ krizi, 1991'de bağımsızlığını kazanan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin en önemli sorunu olmaya devam etmektedir. Savaş alanlarında Rus ve Ermeni birlikleri önünde önemli yenilgilere uğrayan Azerbaycan, sorunu uluslararası arenada çözme politikası izlemiştir. 1994'ten beri Azerbaycan dış politikası ne kadar aktif olsa da, herhangi bir somut başarının elde edilebildiğini söylemek mümkün değildir. 1993 yılının sonundan beri, Yukarı Karabağ bölgesi dışında Azerbaycan'ın yedi ili daha Ermeni işgali altındadır. Bu Azerbaycan topraklarının yaklaşık beşte biri anlamına gelmektedir.

20. yüzyılın başındaki kısa süreli bağımsızlık döneminin ardından uzun süre Sovyetler Birliği işgali altında bulunan, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren giderek güçlenen bağımsızlık mücadelesi ve dünyadaki gelişmeler sonrasında bağımsızlığına tekrar kavuşan Azerbaycan için diplomatik alanda kurumsallaşmak ve dış politika geliştirmek çok kolay olmamıştır.⁷⁹

Haydar Aliyev, kendisinden önceki yönetimlerin yürüttüğü dış politikanın olumsuz sonuçlarını göz ardı etmeksizin, bölgedeki dengeleri gözeterek kendi dış politika çizgisini oluşturmuştur. İlk başta, Rusya'nın tepkilerini azaltmak ve bu yolla dış politikada milli çıkarları artırmak amacıyla Rusya yanlısı politika izlemiş, ancak daha sonra beklentileri yerine gelmediği için giderek daha dengeli bir dış politikaya dönmüştür. Haydar Aliyev döneminde Azerbaycan dış politikası kurumsallaşmış, belirli çerçevede de olsa dengeye oturmuştur. Bu dönemde Azerbaycan yüzünü Batı'ya çevirerek komşularıyla da ilişkilerini sorunsuz biçimde yürütmeye çalışmıştır. Gelecekte, Azerbaycan'da hangi yönetim olursa olsun, bu ana çerçeve büyük ölçüde korunacaktır.

Haydar Aliyev yönetimi Amerika'nın Kafkasya'da Rusya'yla çatışan çıkarlarından yararlanmak için ABD'yi de oyunun içine katan bir siyaset izledi. Rusya'nın Azerbaycan'a olan etkisini azaltmak amacıyla Batı ülkeleri, BDT ve diğer bölge ülkeleriyle ekonomik ilişkilerin gelişmesi yönünde bir politikanın uygulanması gerekiyordu. Bu çerçevede, Azerbaycan gibi ekonomik ve ulaşım baskısına maruz kalan Gürcistan, Ukrayna, Kazakistan ve Orta Asya'yla yakın ilişkiler oluşturuldu. Bir yandan Rusya'nın nüfuzunu azaltma, öte yandan Avrupa ve ABD'nin ise (Rusya'yı tedirgin etmeyecek bir şekilde) etkisini güçlendirme politikası yürütüldü.

İran'la kronikleşen sorunlara son vermek, iki ülke arasındaki ilişkileri iyileştirme amacıyla komşusu ile ortak ilişkiler oluşturmak için aktif bir politika izledi. Haydar Aliyev, kendinden önceki dönemin aksine Rusya veya İran karşıtı

⁷⁸ Bahadır Kerimov, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)", s. 103.

⁷⁹ Ali Hasanov, "Azerbaycan Beynelxalq Münasibetler Sisteminde", s. 71-72

demeçlerden kaçınmış olsa da, Rus ordusunun "sınır muhafızları" veya "barış gücü" adıyla Dağlık Karabağ'a geri dönmelerine karşı çıkarak Azerbaycan'da Rusya'nın etkinleşmesine izin vermemiştir.⁸⁰

Aliyev'in siyasi çizgisini takip eden Azerbaycan hükümetinin yürütmüş olduğu diplomasiyle, AGİT'in Minsk Grubu üyeleri ve ayrıca bütün AGİT üyesi devletlerle sürdürdüğü aktif ilişkileri sayesinde Azerbaycan'ı destekleyen devletlerin sayısını arttırmayı başarmıştır. Ermenilerin işgal siyaseti ortaya konulmuş ve Ermeni tezleri uluslararası kamuoyunda çürütülmeye çalışılmıştır. Bu politikanın aktif takibi sonucu Azerbaycan'ı destekleyen devletler Ermenistan'a baskılarını artırmıştır. Ermenistan'ı savunanlar ise büyük ölçüde tarafsızlaştırılmıştır. Böylece, Dağlık Karabağ sorununun barış yolu ile çözülmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır.

⁸⁰ Süha Bölükbaşı, "Azerbaycan'da Ulusun İnşası: Sovyet Mirası ve Karabağ Sorununun Etkileri", Erik Jan Zürcher, Willem Van Schendel, Selda Somuncuoğlu (Der.), *Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları*, (İstanbul: İletişim, 2004), s. 89

KAYNAKÇA

- Abdullayev, Vaqif , *Azerbaycan Yeni Diplomatıya Mekanında*, (Bakı: 2000).
- Aliyev, Haydar, "AGİT'in Lizbon Zirvesinde Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev'in Konuşması", *Dirçeliş- XXI esr*, Sayı: 70, 2003.
- Aslanlı, Araz, "Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Son Girişimleri Işığında Karabağ Sorunu: Çözümüne Doğru mu?," *Stratejik Analiz*, Cilt: 1, Sayı: 12, Nisan 2001.
- Aslanlı, Araz, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", *Avrasya Dosyası (Azerbaycan Özel)*, Cilt: 7, Sayı:1, 2001.
- Babaşlı, Mehmet Ali, "Küreselleşme Süreci ve Azerbaycan", *Journal of Qafqaz University*, Sayı: 18, 2006.
- Bölükbaşı, Süha, "Azerbaycan'da Ulusun İnşası: Sovyet Mirası ve Karabağ Sorununun Etkileri", Erik Jan Zürcher, Willem Van Schendel, Selda Somuncuoğlu (Der.), *Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları*, (İstanbul: İletişim, 2004), s. 89
- Cabbarlı, Hatem, "Ermenistan'ın Ulusal Güvenlik Anlayışının Dış Politikaya Yansımaları", *Azerbaycanlı Genç Bilim Adamları 1. Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul, 9 Ocak 2005.
- Cafersoy, Nazım, *Eyalet-Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2000)*, Ankara Çalışmaları, Sayı: 1, (Ankara: ASAM Yayınları, 2000).
- Cafersoy, Nazım, "Bağımsızlığın 10. Yılında Azerbaycan-Rusya İlişkileri", *Avrasya Dosyası (Azerbaycan Özel)*, Cilt: 7, Sayı: 1, İlkbahar 2001.
- Demir, Ali Faik, "Çatışma Bölgesi Olarak Kafkasya: En Önemli Çatışma Noktaları ve Çözüm Önerileri", *Kafkasya'da Beklentiler ve Olanaklar Çalıştayı*, Konrad Adeneauer Vakfı- Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 9 Temmuz 2007,
- Dikkaya, Mehmet & Adem Çaylak, "Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Ekonomik ve Politik Dönüşümü: Fırsatlar ve Sorunlar", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2008.
- Dikmen, Selahettin, "Milletlerarası Platformda Azerbaycan Heqiqetleri ve Heydar Aliyev'in Siyasetdeki Liderliyi", *Journal of Qafqaz University*, Sayı: 22, 2008.
- DPT, "Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri ve Bölge Ülkeleri İlişkileri", *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 2000.
- Guliyev, Samir, *Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan ABD İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.
- Hasanov, Ali, *Azerbaycan'ın ABD ve Avrupa Devletleri ile Münasebetleri (1991-1995)*, (Bakı: Elm, 2000).
- Hasanov, Ali, "Azerbaycan Beynelxalq Münasibetler Sisteminde", *Journal of Qafqaz University*, Sayı: 11, 2001.

- Hasanov, Ali, *Azerbaycan'ın Harici Siyaseti: Avrupa Devletleri ve ABŞ: (1991-1996)*, (Bakı: Azərneşr, 1998).
- Hasanov, Ali, "Haydar Aliyev ve Azerbaycan'ın Harici Siyaset Faaliyetinin Formalaşması", *Dirçeliş XXI esr*, 2003.
- Hasanov, Ali & Şahmemmedov, Ş. *Lizbon sammiti-96*, (Bakı: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı, 1997).
- Hasanov, İlham, *Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2003.
- Henze, Paul, "Türkiye ve Ermenistan: Eski Sorunlar Yeni Beklentiler", *Avrasya Etüdüleri*, Cilt: 3, Sayı: 1, 1996.
- İşyar, Ömer Göksel, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2004).
- Karagür, Nesrin, "Karabağ Problemi Neden Çözülemiyor?", Necdet Öztürk & Ali Satan (Der.) *Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri*, (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007).
- Kasım, Kamer, "11 Eylül Sürecinde Kafkasya'da Güvenlik Politikaları", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2006.
- Kerimov, Bahadır, *Haydar Aliyev Döneminde Azerbaycan'ın Dış Politikası (1993-2003)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.
- Kurbanov, Erjan, "Azerbaycan'ın Güvenlik Kaygıları: Dağlık Karabağ Üzerinde Ermenistan'la Çatışma ve Diğer Ülke İçi Anlaşmazlıklar", *Avrasya Etütleri*, Cilt: 3, Sayı: 4, Kış 1996/97.
- Memmedova, Havva, "Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Qarabağ Münaqəşesine Fransa'nın Münasibeti", *Journal of Qafqaz University*, Sayı: 24, 2008.
- Muradov, Reşad, "Azerbaycan'ın Ekonomik Yapısı, Potansiyeli ve Yatırım İmkanları", *Türk Cumhuriyetlerinde Yatırım İmkanları Sempozyumu*, (İstanbul: TASAM Yayınları, 2004).
- Nesirov, Elman, *Azerbaycan-ABŞ Münasibetleri*, (Bakı: Qanun Neşriyyatı, 1998).
- Özdağ, Ümit, "SSCB'den Rusya Federasyonu'na (1985-1993)", *Avrasya Dosyası*, Cilt: 3, Sayı: 4, 1993.
- Seferov, Rahman & Adalet İbadov, "Ermenistan'ın Karabağ'ı İşgal Süreci ve Sonrasında Azerbaycan'da Yaşanan Zorunlu Göçler ve Sorunları", *Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Yıl: 2007, Sayı: 18.
- Tellal, Erel, "Güney Kafkasya Devletlerinin Dış Politikaları", *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 225, Kasım-Aralık 2000.
- Ülkü, İrfan, *Bağımsızlıktan Sonra Azerbaycan*, (İstanbul: Doğan, 2000).

- Ünal, Ömer Faruk "Azerbaycan 1988-1995:Sancı, Kargaşa ve İktidar", *Journal of Qafqaz University*, Sayı: 8, 2000.
- Yeşilot, Okan, "Karabağ Savaşının Sessiz ve Mağdur Tanıkları", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 15, 2006.
- Yıldırım, Dursun & Cihat Özönder, *Karabağ Dosyası*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1991).
- Yılmaz, Reha, "BM Kararı Üzerinden Karabağ Problemini Okuyabilmek", (http://rehayilmaz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=71&Itemid=35&limit=1&limitstart=1).
- Zengin, Eyüp, "Azerbaycan-Ermenistan Çatışmasının İhmal Edilen Boyutu: Kaçgın ve Mecburi Köçkünler ve Yaşam Koşulları", *KÖK Araştırmalar*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2001.
- Zengin, Eyüp, Ali Askerov, "Yukarı Karabağ Sorununda Yeni Aşama: Paris Görüşmesi ve Sorunun Kaynağının Genel Bir Değerlendirmesi", Azerbaycan Tahsil Nazırlığı, Ali Diplomatiya Kolleci, XX. Asrın ve II. Minilliyin Tarihi Mevsusunda İlmî-Praktiki Konferans, Bakü, 28 Nisan 2001.
- Zengin, Eyüp, Röşen İbrahimov, "Putin'in Azerbaycan Ziyareti ve Azerbaycan-Rusya İlişkileri", Emine Gürsoy-Naskali & Erdal Şahin (Der.), *Bağımsızlıklarının Onuncu Yılında Türk Cumhuriyetleri Uluslararası Konferans*, (Harleem: Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yayını, 2002).
- Zengin, Eyüp & Cemal Öztaş, "Göç ve Azerbaycan", *Uluslararası Göç Sempozyumu*, Zeytinburnu Belediyesi, İstanbul, 13-16 Aralık 2005.
- "Azerbaycan ve AGİT", Haydar Aliyev İrsini Araştırma Merkezi, (<http://library.aliyev-heritage.org/print.php?lang=tk&page=5412138>).
- "Azerbaycan-Fransa İlişkileri Hakkında Genel Bilgi Notu", Haydar Aliyev İrsini Araştırma Merkezi, (<http://library.aliyev-heritage.org/print.php?lang=tk&page=178352>).
- *Azerbaycan Gazeti*, 23 Ağustos 1995.
- *Halk Gazeti*, 14 Kasım 1996.